

Володимир Павлович Горбулін
Хроніки передбачень: 2006–2017

Володимир Горбулін

ХРОНІКИ ПЕРЕДБАЧЕНЬ: 2006—2017

 FOLIO

предоставлено правообладателями

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=33165799&lfrom=362673004

«Володимир Павлович Горбулін «Хроніки передбачень. 2006 – 2017».

Громадсько-політичне видання»: Фоліо; Харків; 2017

ISBN 978-966-03-7938-1

Аннотація

«Хроніки передбачень» є збіркою новел, які створювались понад десятиріччя. І тому їх сукупна цінність значно вища, ніж кожної окремо. Зібрані разом, вони нагадують «віртуальну екскурсію» у другу половину історичного періоду незалежності України і водночас надають унікальну можливість наживо доторкнутись до майбутнього.

Кожна окрема новела вже публікувалася. Автор обережно попереджав про загрози, про «братів-ворогів», врешті-решт про війну. Кожен, хто зумів почути автора, був убезпечений, бо наперед поінформований. Але чи всі почули? Чи всі, хто почув, повірили? Чи всі, хто повірив, запобігли небезпеці? Чи таким неспростовним є твердження про відсутність пророків у своїй країні?

З точністю, притаманною доктору технічних наук, автор конструює архітектуру найновітнішої історії світу і водночас з високою журналістською майстерністю проводить цікаві історичні паралелі, створюючи дизайн майбуття. Для тих, хто звик до беззаперечної логіки, когнітивні конструкти Володимира Горбуліна стануть бездоганним «геополітичним кресленням». Ті, хто більше звик довіряти почуттям, матимуть змогу відчувати емоційне сприйняття гібридного світу «від Горбуліна».

Для деякого автор книги буде одноступенем, для інших – палким опонентом. Втім «Хроніки передбачень» є запрошенням не лише до інтелектуального дискусійного клубу, але перед усім – до співучасті у творенні майбутнього світоустрою.

Володимир Павлович Горбулін Хроніки передбачень. 2006 – 2017

Про автора, або замість Вступу

Передбачення майбутнього має спиратися не на пророкування і прикмети, а на мудрість.

Марк Туллій Цицерон

Від народження він має найбільший скарб – Мудрість.

Його незмінна і незрадлива подруга – Логіка, яка завжди суперничає з Інтуїцією. Ці дві дами – Логіка й Інтуїція – ведуть безперервну жорстку боротьбу. Він вважає, що інколи інтуїція його зраджує, але це не так. Просто логіка діє спритніше і вправніше.

Його кращий друг – Гумор, а незмінний супутник – Артистизм.

Він з дитинства ніколи не дивиться під ноги, його очі завжди шукають неба або зазирають за обрій.

Його спогади схожі на прискорювачі космічних ракет, а кожна з думок – на потужний орбітальний корабель. Але водночас він вміє прощатись із минулим, вміє «давати йому спокій».

Він вміє жити сьогоденням, але його головний герой – Майбутнє.

Він – Володимир Павлович Горбулін.

* * *

Здається, що ще за два роки до того як у щотижневику «Дзеркало тижня» з'явилась перша стаття В.П. Горбуліна (2001 р.), Юлія Володимирівна Мостова вже дещо знала наперед. Втім, це не дивно, бо, з одного боку, аналізуючи сьогодення, вона і як журналіст, і

як головний редактор завжди «тримає під прицілом» день завтрашній, а з іншого – вона вже у 1999 році в один з найскладніших моментів життя Горбуліна¹ не лише гостро і відверто змалювала його політичний бекграунд, але і віртуозно просканувала його як особистість:

Для декого Володимир Горбулін був великим і могутнім Гудвіном, для декого – ідеологом усіх інтриг, і для дуже малого числа людей він був людиною, зшитою з комплексів.

Володимир Горбулін завжди був одинаком, і не виключено, що до такого поняття як «команда» він ставився з тією ж гидливістю, як до поняття «зрівнялівка». Але це не завадило йому за п'ять років до невпізнанності змінити очолювану ним службу.

... незважаючи на свою прозахідну орієнтацію, Володимир Горбуліну... вдавалося розплутувати ряд проблем і на російському напрямку.

... він вмів бути таємничим і в той же час максимально відкритим і доброзичливим.

... він має привабливий сплав єзуїтського підступності і рудиментів шістдесятника.

Юлія Мостова

Тоді ж Ю.В. Мостова припустилась думки, що «...Горбулін може вийти на пенсію и дати волю усьому пережитому в мемуарах». Зрозуміло, що то було навіть не теоретичне припущення, скоріше навпаки. Між рядків звучало попередження: «Панове, чекайте! І хвилюйтесь, бо він буде писати».

Він продовжував жити. Жити на повні груди. Попри все. І давати волю, але не пережитому, а прийдешньому. На сцені «Дзеркала тижня» з'явився новий образ.

Пазли склалися. Контакт спрацював. «Дзеркало тижня» збагатилось Автором, Горбулін знайшов свою публіцистичну сцену. Гучність статей Горбуліна ставала дедалі потужнішою.

В інтерв'ю дев'ятирічної давності щотижневику «Події і люди»² Юлію Мостову спитали, чи не розчарувалась вона у своїй професії? Адже сьогодні про що не пиши – жодної реакції. «Мовляв, говоріть, говоріть, ви нам не заважаєте».

Юлія Володимирівна тоді відповіла: «Це складне випробування, коли сигнал йде в нікуди. За часів Кучми, коли наша газета була дисидентською (я не можу сказати, що вона була опозиційною, тому що давала уявлення і про якість опозиції), було відчуття дотику стінобитних знарядь і стіни. Відчувався момент удару і реакції на нього. Це була складна боротьба, але її результати були відчутні – їх апогеєм став Майдан. Зараз же, незалежно від того, який колір знаходиться при владі, є відчуття дотику стінобитних знарядь з якоюсь консистенцією, в яку це знаряддя входить абсолютно без наслідків для неї».

Звісно, за дев'ять років склад інгредієнтів «консистенції» суттєво змінився. Складно говорити, став він кращим чи гіршим, він стан іншим. Змінилось і «знаряддя». Тому наразі є обережне враження, що окремі статті В.П. Горбуліна змінили ситуацію. Його статті-передбачення мають суттєвий багатопрофільний вплив: для когось він схожий на дію антибіотика, для когось – на «вітаміни для розуму», а хтось сприймає це як променеву терапію. Горбулін вмів «зачепити за живе». Його критикують. Часто необґрунтовано, інколи емоційно, дехто – аби «блиснути інтелектом» з пафосною фразою «я з Горбуліним не згоден». Лише подеколи критика буває вираженою і конкретною. Такою, наприклад, сам Горбулін визнав детальний розбір його «Точки біфуркації» Аналітичною редакцією EADaily.³

¹ Юлія Мостова. Болівар не виносить обох. 1999 р. https://zn.ua/ARCHIVE/bolivar_ne_vynosit_oboih.html

² http://sobytiya.net.ua/archive,date-2008_07_21,article-yuliya_mostovaya_normalnue_jenschin/article.html

Як би там не було, але його читають. Практично кожного разу, після виходу його статей заголовки засобів масових комунікацій починаються приблизно однаково: «В мережі ажіотаж навколо статті...». Кожна стаття отримувала величезний резонанс: сотні відгуків, тисячі переглядів на порталі «ZN», «підірвані» соцмережі, бурхливе обговорення у засобах масових комунікацій...

Безперечно, визнанням є і те, що читають не лише свої. Ворог пильнує за кожним словом Горбуліна: *«Лавров отметил, что прочитал программную статью господина Горбулина... Это прямой призыв официального представителя Украины в контактной политической подгруппе, который является, одновременно, и советником президента Порошенко, внештатным, правда, но это не делает его, по-моему, менее влиятельным»*.⁴

Його дивляться і слухають. Відеозаписи останніх прес-конференцій, присвячених виходу монографій «Донбас і Крим: ціна повернення» і «Світова гібридна війна: український фронт» на ютубі мають тисячі переглядів. Прочитане і почуте довго «перетравлюють». Так триває «хімічна» реакція, яка змінює «консистенцію».

Суттєвіший вплив, ніж статті, мають колективні монографії, завдяки яким увесь політичний і навіть навколополітичний контент медіа-простору заповнили такі сентенції Горбуліна, як «сценарії», «гібридна війна», новий світопорядок. Проте своєрідними «демо-версіями», а точніше – монографіями в мініатюрі, були статті. Передвісники потужних монографічних досліджень на найболючіші теми – на жаль, не лише сьогодення, але і майбутнього – спочатку з'являлись у «Дзеркалі тижня».

Горбулін вміє презентувати свої роботи. Він вміє бути одночасно не лише автором ідеї, головним режисером і сценаристом своїх робіт, але й продюсером і неперевершеним конферансьє.

Хоч трибуну у залі засідань Верховної Ради України, хоч відкритий простір у Мистецькому Арсеналі він може перетворити на місце для вишуканого елегантного виступу.

За 16 років у «Дзеркалі тижня» з'явилося сорок статей В.П. Горбуліна.

Така продуктивність зумовлена контекстом життя країни.

Кожну народжену статтю він порівнює зі дзвоном, в який намагався калатати, аби звернути увагу громадян України, звісно, принаймні тих, хто читає «Дзеркало тижня», на ту чи іншу проблему.

Кожна стаття – вінець публіцистики. Твір, який можна і треба читати і перерахувати. Кожна публікація – як художнє полотно із панорамним зображенням, інкрустоване проявами потужного інтелекту автора, щедро оздоблене епіграфами. Частота «пострілів» була різною – від поодиноких до залпів, але потужність «вибухів» завжди величезна.

Коли невизначеність почала суттєво зростати, В.П. Горбулін швидко модернізував свою «публіцистичну зброю», започаткувавши цикл статей, присвячених гібридній хаотизації світоустрою. Не тому, що тема війни стала другорядною, не тому, що прогнозувати стало на декілька порядків складніше і вже точно не через страх помилитись. Останнє точно не про Горбуліна. Він вміє бути обережним, але острахи зробити помилку ніколи його не зупиняли. Питання у тому, що будь-яка війна раніше чи пізніше завершується, а з її наслідками треба жити далі. Гібридна війна – неперевершений конструктор нового світоустрою. Вона не просто створила новий дизайн, вона вплинула на ДНК світу, створила його новий код. Цей код поки що до кінця не розшифрований, але Горбулін дав йому назву – гібридний світ.

Досліджуючи феномен будь-якого видатного автора, завжди хочеться дізнатись про «головний секрет». Чи є він у Горбуліна? Звісно, є. Секрет простий: Всевишній щедро обдарував його, давши численні таланти, мудрих батьків і талановитих вчителів. На вчителів

<https://eadaaily.com/ru/news/2016/07/07/minsk-2-let-2016-goda-tochka-bifurkacii-obnovlennyy-plan-gorbulina-ot-glukhoy-oborony-k-napadeniyu>

⁴ <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2734503>

йому особливо поталанило, проте правильніше сказати – він зробив свідомий вибір навчатись. Мова не про золоту шкільну медаль, а про ставлення до тих, кого він вважав своїми вчителями по життю.

До «Хронік передбачень» не увійшла одна з найулюбленіших статей Володимира Павловича «Високі орбіти Володимира Уткіна» («Дзеркало тижня», 11 жовтня 2013 р.), бо за жанром вона начебто не про майбутнє. Втім ціннісний аспект, що в ній подано, стосується не лише трепетного відношення Горбуліна до людини, у якої він мав честь багато чому навчитись, але й... втраченого майбутнього.

І все ж таки як він створює свої статті? Здається, що це мають бути довжезні години роздумів. Але ні! Хоча б тому, що таких годин у нього просто фізично немає. Принагідно, не можна не зауважити, що зазирнувши одним оком у його робочий щотижневик, можна подумати що його персональна доба таки налічує більше ніж 24 години.

Як зароджується стаття? Спочатку він відчуває, і це вже більше, ніж інші знають, потім бачить, і це вже так, як у краплині видно океан.

Здається він мав «сьоме чуття» завжди. Від народження або, принаймні, задовго до появи твору Джошуа Купер Рамо «Сьоме чуття». Дж. К. Рамо, виконавчий директор геополітичної консалтингової компанії Kissinger Associates вивчає новий інстинкт, актуальний для сучасного світу, у якому все пов'язане між собою. Світу, у якому таке чуття може з'єднуватися з відчуттям історії та філософії, що дає нам розуміння широкої картини того, що відбувається. «Розподіл влади не є ознакою хаосу або непередбачуваності. Швидше за все, він символізує початок величезного творчого процесу», – зазначає Дж. К. Рамо.

На жаль, не так багато робіт В.П. Горбуліна перекладено англійською, але у дещо іншому контексті про аналогічні процеси Горбулін писав значно раніше. Звісно, він соромився сказати, що так спрацьовує його сьоме чуття. Однією з новел «Хронік передбачень», яка дає змогу «зазирнути у шпарину» і спробувати доторкнутись до сьомого чуття Горбуліна, є «Будинок, який будує Трамп».

Але все ж таки як продовжує народжуватись стаття? Коли відчуття матеріалізується, тоді він пише. Так, пише «від руки». Рівним розбірливим почерком. Завжди чорним чорнилом.

І ще він має дуже складну систему асоціативних аналогій. Один з його колег і друзів у присвяченій ювілею В.П. Горбуліна книжці назвав свої спогади про нього «Політик в науці чи вчений у політиці». Це про складну дифузію аналогій також. Як почала вимальовуватись новела «Європа і “заперечення”: реалізм проти Бодлера?» Диявол робить усе, щоб усі думали, що його немає. Ідея-рефлексія: «РФ робить усе, аби її реальний образ ніхто не впізнав».

Безпека понад усе

Ми живемо у світі, який є дуже цікавим, але небезпечним.

«Безпека – це категорія незрівнянно вища, ніж велич», – зазначав кардинал і генералісимус Франції Рішельє. Мабуть, цей мотив є найголовнішим і у статті, і у житті її автора.

Про те, як створювалась «Безпека-2010», можна сказати, що між появою ідеї та її втіленням на папері пройшов майже рік – з 5 січня 2006 року, з моменту виступу на прес-конференції в Адміністрації Президента України, до 16 грудня того ж року, коли було надруковано статтю. Але протягом цього часового проміжку процес написання статті відбувався нерівномірно. Перед усім знаковим і таким, що «зародив» ідею написання «Безпеки-2010», був виступ на згаданій прес-конференції. Тоді вперше відбулося так зване «газове відключення», і то був один з перших проявів, коли Україна відчула тиск «енергетичних щелеп» РФ. Саме тоді В.П. Горбулін чітко визначив подальший розвиток небезпечних подій, які, як тепер достеменно відомо, здійснились. Він сказав, що надалі, окрім газової, будуть ще молочні, м'ясні та інші війни з Росією. Здавалось би, треба було писати

про небезпеки, які спіткатимуть країну надалі, але логіка Володимира Павловича була іншою. Його логіка завжди є іншою: оригінальною, витонченою, але найголовніше – неруйнівною і миротворчою.

Отже, проголосивши початок «сезону війн», він почав думати над тим, що далі треба говорити і писати про її величність Безпеку. Власне, спочатку це і була промова. Але не просто чергова промова. Для неї була створена спеціальна подія. Такою подією став Український форум, присвячений безпековим питанням. Одним із засновників цього форуму і Головою однойменного громадсько-політичного об'єднання був В.П. Семиноженко.

Стаття про Безпеку-2010 була «звуковою». Вона лунала на Українському форумі майже 20 хвилин. Промова була зазначена як колективна доповідь, підготовлена під керівництвом академіка Горбуліна авторським колективом Харківського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень, у якій «запропоновано бачення ключових тенденцій світової політики та потенціалу їхнього впливу на безпеку України, перспективи економічного та гуманітарного розвитку».

«Технічне креслення» цієї доповіді було зроблено Володимиром Павловичем восени 2006 р. під час відпустки, коли він перебував у Словенії, а саме м. Рогашка Слатина було тим куточком всесвіту, де він знайшов затишок для безпекотворення. Практично за два вечори три чверті головного задуму статті перетворились на рукопис.

Про безпеку мало знати. Її треба відчувати. «Відчувати власною шкірою», – як говорить В.П. Горбулін. Його відчуття Безпеки є особливим.

Якщо відштовхуватися від назви, то зрозуміло, що «Безпека-2010» є спробою зазирнути на 5 років уперед. Час показав, що часовий горизонт цього погляду значно довший, а глибинний зміст цієї новели дотепер продовжує розкриватися.

Камо грядеши?

Це лейтмотив. Лейтмотив усього його життя.

«Ну і що треба робити?» – постійно питає він.

Стаття з'явилась наприкінці грудня, але «заболіла» в його грудях вона 1 грудня 2013 р. «Михайлівська площа. Обличчя людей, які палали спротивом. Перші поранені. Карети «швидкої». Навіть не ідея, а болісна потреба писати виникла відразу», – згадує Горбулін. Майже одночасно він написав відкритий лист Є. Примакову.

Він рідко ставить прямі питання, бо завжди змушує думати. Новела «Камо грядеши?» була і питанням, і палітрою відповідей. Сумною, але реалістичною палітрою. Кольори хакі у цій палітрі вже проглядались.

Достеменно відомо, що інтелігенція (втім, як завжди) читала і перечитувала цю статтю і багато років поспіль, сумно зітхаючи: «А він попереджав!». Інтернет тоді ще був не усім доступний, і тому особливо небайдужі везли примірники «Дзеркала тижня» з Києва до своїх регіонів, аби прочитати ще раз Горбуліна. Багатьох тих, хто мешкав свого часу на Сході і в такий спосіб «годував» свій розум, у 2014 році це врятувало. Їхня ціннісна матриця пройшла випробування на антикрихіть.

Сценарії Горбуліна

Він постійно питає: «Ну і що треба робити?». І завжди має відповіді. І завжди не одну. Науці невідомо, чи то класика сценарного підходу опанував розум академіка Горбуліна, чи то хист до написання сценаріїв з часів гри в КВК заповнив серце Горбуліна як актора, але термін «сценарії» завоював не лише вітчизняну, але й на міжнародну політико-аналітичну сцену.

Новелі «П'ять сценаріїв для україно-російських відносин» передувала монографія «Україна і Росія: китайська стіна чи дев'ятий вал». Проте квінтесенцією обох видань були навіть не сценарії, і навіть не те, що під час чергового раунду перемовин у Мінську, де він

був 22 рази у складі політичної підгрупи, переважна більшість часу була присвячена обговоренню «п'яти сценаріїв Горбуліна». Звісно, це не означало, що перемовини було зірвано, скоріше навпаки. Найважливішою була і, вочевидь, ще надовго залишиться його перефраз рядка з відомого вірша Є. Євтушенка: *«Мы вынесли из Мавзолея его. Но как из наследников Сталина – Путина вынести?»*

Технар vs Гумантарій

Про Горбуліна говорили, що він технар, але вважає себе гуманітарієм. Може й дісно навпаки, він гуманітарій, але з технічним складом розуму?

Про новелу «Військово-ядерний тупик: український варіант» Горбулін говорить, що треба було робити «вкидання». Статтю «одягнуто» у науковий мундир. Але і в такий спосіб Горбуліна почули. І, на щастя, чують дотепер. На початку цього року, коли знову залунали ядерноозброювальні заклики, Горбулін мовчав, але говорив з архіву «Дзеркала тижня». Військово-ядерний тупик зміг бути і амортизатором, і витверезником, приборкувачем емоцій з пролонгованим ефектом.

Конкістадор у панцирі залізім

Чи любить автор свої статті? Чи є улюблені? Мабуть, без любові до змісту жоден твір не народився б. Але, попри те що з кожною зі статей завжди пов'язана якась передісторія, є улюблені статті.

«Конкістадор» формувався у складному середовищі. У цій статті вперше чітко оформились, викристалізувались виклики і загрози для України. Горбулін, як він сам говорить, переживав складні часи вигнання. Він мав офіційну роботу, але... був трохи забутий. Його не чули. І для України це були важкі часи. Коли совість нації⁵ мовчить, в країні панує морок.

Горбулін знайшов у собі сили заговорити. Саме з «Конкістадора» розпочався його персональний прорив. Він голосно заговорив газетними статтями.

Створювався «Конкістадор» у тандемі з Валентином Бадраком. Їх спільна тема «оборонки» та інші проекти далися взнаки, сконцентрувались в позитивну синергію.

«Конкістадор у панцирі залізім» став предметом для дискусій на тогорічному форумі YES, він дійшов до Росії, його прочитали в Російському інституті стратегічних досліджень.

«Конкістадор» – це коктейль, що має складні сполуки ідей Солженицина, Шафаревича, Сахарова: «Від імперії інків до імперії геніїв». Усіх хвилювало одне питання. Чи є майбутнє у Росії?

Завершальну, дизайнерську роль у житті «Конкістадора» відіграв... Гумільов. Коли стаття з'явилась, нарешті треба було їй дати ім'я. Валентин Бадрак зателефонував Юлії Мостовій, і вона миттєво взяла статтю до роботи.

Є одна крихітна, але цікава деталь щодо зазирання у майбутнє. Спочатку ця стаття мала робочу назву «Точка біфуркації», але їй дали ім'я «Конкістадор у панцирі залізім». Натомість «Точка біфуркації» вийшла 7 років поспіль.

Він вмів говорити правду, навіть якщо вона гірка

Це складне питання для усіх часів і народів: як не запламувати себе у небездоганно чистих життєвих потоках? Одна з найбільш правильних, але найважчих для втілення відповідей – говорити правду. Через усе життя, попри багато негараздів, Горбулін знаходив сили так чинити.

⁵ Саме так неодноразово називали В.П. Горбуліна на шпальтах відомих видань.

Журналістика, яка пройшла через усе життя Горбуліна, була й індикатором, і сироваткою правди водночас. Свого часу Володимир Павлович навіть був членом Спілки журналістів СРСР. Може тому, що він має незабруднене уявлення про журналістику, йому вкрай важко стикатись з тими, хто заплямовує цю професію. Каже, що якийсь час тому він отримав «опік» саме від такого спілкування і тому відмовляв будь-кому.

... оцінки Горбуліна не злі, вони – більш ніж зважені. Вони допомагають бачити за монументальними фігурами українських політиків лише вразливих людей, очищених від лушпиння їх власної міфотворчості. Переломлення авторських оцінок могли б принести чимало корисного [будь-якій] владі.

Валентин Бадрак

Є безліч тих, хто мріють узяти у нього інтерв'ю. Цьогоріч вперше за багатороків завіса розірвалась. Кажуть, що «довготерплячий краще за сміливого». Лана Самохвалова (Ярослава Олегівна Мищенко) чекала 10 років.

Напередодні презентації монографії «Світова гібридна війна: український фронт» вона нарешті отримала таку можливість.⁶

Лана Самохвалова: «Вашій статті “Великий сусід визначився. Що Україні робити далі?”, надрукованій у газеті «Дзеркало тижня» вісім років.⁷ У згаданій статті Ви відкрито застерігали українську владу про можливий розвиток подій у Криму й на південному сході. На жаль, ваш прогноз здійснився зі 100-відсотковою точністю. І з захопленням АРК «зеленими чоловічками» – спецназом ГРУ, і з відвертою агресією Росії на Донбасі. Володимире Павловичу, чому так сталося? Були, мабуть, більш глибокі причини, ніж просто особиста безвідповідальність керівних осіб, які не зробили практичних висновків з аргументованих порад вашого інституту? Не запобігли тому, що згодом відбулося.»

Відповідь була невтішною: «Ще довго пожинатимемо наслідки системної та цілеспрямованої деградації державних інститутів».

«Скажіть, – питає Лана Самохвалова, – от Ви пишете, що Україні треба звикати жити в гібридному світі, а не тільки в умовах гібридної війни, що весь світ стає гібридним. Конкретизуйте, як це – “жити в гібридному світі”: що, починати брехати, не виконувати обіцянок, вдаватися до маніпуляцій?»

Практично не замислюючись, втім, як завжди, він відповів: «Якби я зараз сказав “наша сила в правді”, це б звучало гаслом? І все ж, якщо говорити щиро, то все-таки в правді наша сила».

Канонада і зброя

Є сукупність статей, які можна порівняти із потужною зброярнею: «П'ять сценаріїв для україно-російських відносин» (19 червня 2015 р.), «Чорна діра»: нескінченний тупик урегулювання» (28 серпня 2015 р.), «Чи є життя після Мінська?» (12 лютого 2016 р.), «Гібридна війна: все тільки починається...» (25 березня 2016 р.), «2017-й: далі буде...» (2 липня 2016 р.), «Хитромудра невизначеність нового світопорядку» (26 серпня 2016 р.), «Точка біфуркації» (4 листопада 2016 р.). Кожне чергове число «Дзеркала тижня» чекали з німим питанням: «Що скаже Горбулін?».

З такою силою і так часто Горбулін раніше ніколи статті не писав. Він говорить, що коли писав «Гібридну війну як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу» (23

⁶

<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2170805-volodimir-gorbulin-direktor-nacionalnogo-institutu-strategicnih-dosliden.html>

⁷ За цей час зі статтею ознайомилися майже два мільйони читачів.

січня 2015 р.), вперше відчув усю складність ситуації. Так з'явилась канонада статей.

Кожна стаття Горбуліна – це потужна зброя, значно потужніша, ніж просто інформаційна зброя. Як канонада є сильною й тривалою стріляниною з багатьох гармат, що мають на меті ураження різних позицій противника, так і статті Горбуліна вже стали одним з видів особливої зброї у гібридній війні. Але якщо у традиційному розумінні зброя має вбивче призначення, то зброя Горбуліна, як двогострий меч, – розрахована не лише на знищення зовнішніх і внутрішніх ворогів, але і на зміцнення миротворчих цінностей суспільства.

* * *

Мабуть, багато видань хотіли б надати свої шпальти статтям Горбуліна. Втім, чи дійсно багато видань наважились би надрукувати його статті? Чи була б багатомільйонною армія читачів?

«Дзеркалу тижня» поталанило? Ні, команда Ю.В. Мостової це заслужила. Поталанило тим, хто може і вміє читати Горбуліна. Особливо, коли він пише на сторінках «Дзеркала тижня».

* * *

Він відповідальний і зосереджений.

Він самодостатня індивідуальність, але будь-яка команда хотіла б бачити його своїм гравцем.

Він впливовий і водночас дуже чутливий до будь-якої несправедливості.

Він вміє відстоювати національні інтереси на будь-якому рівні, і абсолютно не вміє шукати для себе у цьому вигоди.

Він впевнено ставить під сумнів беззаперечність того, що провісників у своїй вітчизні не чують. Його чують, але, на жаль, не всі і не все, що він говорить.

Йому не подобається, коли його називають патріархом української політики, йому більше до душі образ тіні батька Гамлета.

На питання, як позначили його авторство, які з численних регалій зазначити, він завжди скромно і начебто трохи здивовано, ледь знизуючи плечима, відповідає: «Просто Горбулін».

Він – Володимир Павлович Горбулін.

*Олександра Ляшенко,
доктор економічних наук, професор*

Український фронт «Четвертої світової війни»

Володимир Горбулін

http://gazeta.dt.ua/POLITICS/ukrayinskiy_front_chetvertoyi_svitovoyi_vini.html

Політична ситуація в Україні має всі ознаки затяжної системної кризи. Сьогодні мало хто із серйозних вітчизняних і закордонних експертів зважиться зробити прогноз політичного розвитку країни. Прискорення і непередбачуваність внутрішніх і зовнішніх процесів стали прикрою несподіванкою для всіх основних політичних гравців країни.

Зрозуміло, що ситуація в Україні істотно залежить від відносин між провідними світовими і регіональними потугами. Але нинішня тотальна відкритість українського соціуму і влади робить Україну «міжнародним резонатором» – зручним об'єктом, за допомогою якого з'ясовують відносини не тільки країни ЄС, Росія і США, а й окремі політичні та корпоративні групи всередині кожної з них.

«Глобальна нестабільність» чи початок «Четвертої світової війни»

Глобальна дестабілізація. Глобалізація принесла з собою нові виклики. Демократичні здобутки «відкритого суспільства» опинилися під загрозою перманентної політичної нестабільності. Це стосується не лише України. В ЄС політична ситуація протягом останніх п'яти років далека від стабільності. Провал референдуму щодо Європейської конституції, масштабні акції протесту профспілок проти соціальних реформ, які проводить Єврокомісія, зростання популярності євроскептиків. Хвилі дестабілізації докотилися і до Латинської Америки, де раптом домінуванню США було зроблено виклик у вигляді режиму Уго Чавеса в Венесуелі, перемоги Моралеса в Болівії та посилення Фіделя Кастро на Кубі, якого у Вашингтоні зарано списали з рахунків.

Аналітики відзначають посилення загрозливих тенденцій у глобальному масштабі. Старі організації та альянси (ООН, НАТО, G7 тощо) перестають відбивати нову політичну й економічну реальність, міжнародне співтовариство спішно намагається формувати нові альянси та інституції (G8, ШОС, ідея включення Індії і Китаю до складу Міжнародного енергетичного агентства та ін.) і реформувати старі. На межі кризи перебуває Світова організація торгівлі. Дохійський раунд переговорів зірвано, оскільки Америка, Європа і країни, що розвиваються, не змогли домовитися.

У багатьох державах зростає націоналізм – як політичний, так і економічний. Радикальні режими проводять випробування балістичних ракет і, всупереч волі розвинених країн, продовжують розробку ядерної зброї. Попри антитерористичну кампанію провідних країн світу продовжує діяти всесвітнє ісламське терористичне підпілля.

Світ швидко змінюється. Над ним згущується туман війни. Останнім часом термін «війна» лунає дедалі частіше, і не тільки у зв'язку з діями антитерористичної коаліції в Афганістані та Іраку. «Війна» як категорія вкинута в публічний простір відносин України з її найближчими сусідами. Щодня ЗМІ повідомляють про перипетії «газових», «м'ясо-молочних», «трубних» та інших воєн, а також про самовіддані дії вищих чиновників із захисту наших національних інтересів. Кримський «антинатовський бунт» центральна влада гасить засобами інформаційної і дипломатичної війни.

Україна активно втягується у глобальне протистояння, яке американський політолог Еліот Коен визначив як «Четверту світову війну». На думку Коена, зараз точиться боротьба з тероризмом і шахрайськими режимами. (Холодна війна між Варшавським договором і НАТО вважається Третьою за ліком.)

Минуле століття було періодом безперервного військового насильства. Відносини між державами часто набирали крайніх форм, логічним результатом яких стали сотні збройних конфліктів. Більшість цих конфліктів увійшли компонентами глобальних воєнних циклів – світових воєн. І якщо характерною рисою Першої і Другої світових воєн було пряме збройне зіткнення сторін із застосуванням регулярних збройних сил, то стрімкий розвиток озброєнь після 1945 року став фактичним кінцем епохи багатомільйонних армій.

Уже на першому етапі Холодної війни (Третьої світової) почала формуватися принципово нова тенденція. Дві глобальні системи, що створили потенціал багаторазового знищення людської цивілізації, в інтересах самозбереження перенесли епіцентр протистояння на «світову периферію».

На думку азербайджанського дослідника Джангіра Араса, саме там, на периферії, і саме тоді, на початковому етапі Третьої світової, вперше виявилася і незабаром повноцінно реалізувалася якісно нова військово-політична категорія – самостійні воєнізовані структури і системи, що не мають визначеної належності до наявних державних інститутів. Ці структури і системи, які спочатку виникали з огляду на локальні умови, логікою Холодної війни за підтримки протидіючих світових центрів сили, негайно втягувалися у численні тривалі кризи і запеклі збройні конфлікти практично всюди – в пісках африканських пустель і в південноамериканській селіві, в азійських горах і на вулицях європейських міст. Саме вони

стали основним носієм **«культури Калашнікова»** – нової масової тенденції, побудованої на силовому нігілізмі і вирішенні всіх проблем через збройне насильство.

В результаті поразки в Холодній війні однієї з протидіючих систем двополюсна формула світового устрою припинила існування.

Але Холодна війна заклала десятки, якщо не сотні, мін сповільненої дії, які починають вибухати вже в добу «Четвертої світової війни». Наслідками виявилися глобалізація і зустрічний процес опору, ерозія національних держав, девальвація народовладдя як права народу на державне самоврядування, трансформація суверенітету у «відповідальний суверенітет», ліквідація державної монополії на насильство і «гуманітарні інтервенції». Ісламський тероризм, точніше – його новітня модифікація, виник саме у часи Третьої світової. Протидіючі сторони зростили цього небезпечного монстра у тепличних умовах боротьби систем.

Як вважає російський політолог Андрій Піонтковський, одностайна ненависть еліт Сходу до Заходу, і насамперед до США, завдяки досягненням західних технологій через усі електронні ЗМІ транслювалася мусульманській вулиці. В результаті бійці джихаду були сильні і «народні», з надлишком рекрутів із різноманітних шарів суспільства – від мільйонерів до жебраків – і ефективністю своєї горизонтальної мережевої структури, незалежні осередки якої виникали у різних куточках світу й завдавали ударів по американських інтересах. Однак до 11 вересня 2001 року їх серйозно не сприймали.

У кожної війни є загальноновизнана дата початку. Перша світова почалася 1 серпня 1914 року; Друга – 1 вересня 1939 року; Третя – 5 березня 1946 року (промова У.Черчілля у Фултоні). Четверта світова війна почалася 11 вересня 2001 року з мегатерактів у Нью-Йорку і Вашингтоні. Навіть поверховий аналіз перших п'яти років цієї війни, простий перелік подій дозволяє оцінити просторовий розмах і масштаби процесу. Бойові дії на території Афганістану; військові операції в Ємені, Сомалі, Колумбії, Грузії, на Філіппінах; арабо-ізраїльський конфлікт, що загострився; війна в Іраку, що плавно трансформувалася у затяжне «міжконфесійне насилля» партизанського ґатунку; колосальний військово-політичний тиск на Іран і Північну Корею з високою імовірністю нових воєн; глобальні таємні операції спецслужб; інші дії, зміст яких стане зрозумілий набагато пізніше.

Водночас Четверта світова війна є великим і багатовекторним процесом, у якому реалізуються новітні формули конфліктів, передбачені Семюелем Хантінгтоном («глобальне зіткнення цивілізацій»); Збігнєвом Бжезінським («велика шахівниця»); ідеологом антиглобалізму субкоманданте Маркосом («війна між неолібералізмом і людством»); колишнім начальником французької розвідки графом Олександром де Мараншем («протистояння між західною цивілізацією та арабо-ісламським світом»); французьким суддею Жаном-Луї Брюгюскре («столітня війна сучасності»); пакистанським бригадним генералом С.К.Маліком («справедлива війна правовірних проти невірних»); Норманом Подхорецем і вже колишнім директором ЦРУ Джеймсом Вулсі («конфлікт Америки з арабськими режимами і радикальним ісламом»).

Є певні розбіжності у трактуваннях дефініції «Четверта світова війна». Дехто вважає, що війна ще не почалася, а є лише тенденції, які неодмінно призведуть до світового конфлікту. Так, представник банку Morgan Stanley Стівен Роуч назвав початок великомасштабної війни «найбільш очевидним геополітичним ризиком». На його думку, зростає уразливість «Американської імперії», а етнічні конфлікти можуть спровокувати геополітичну кризу. Деякі експерти навіть вказують на подібність передвоєнних ситуацій у ХХ столітті та сьогодні. Відомий гарвардський історик Найелл Фергюсон у 2004 р. опублікував у журналі Foreign Affairs статтю «Потопаюча глобалізація», в якій провів аналогії між початком ХХ і ХХІ століть.

На думку Фергюсона, причина Першої світової війни у тому, що в міру міжнародної інтеграції накопичувалися протиріччя. Ключових протиріч п'ять: надмірне навантаження на наддержави, суперництво великих держав, нестабільність їхніх союзів, наявність держав, які спонсорують тероризм, і піднесення терористичного руху.

У 1914 році Британська імперія, що мала колонії в усіх частинах світу й відігравала роль всесвітнього поліцейського, була занадто перевантажена цими функціями й виглядала «втомленим Титаном». Точнісінько як тепер США з їхнім подвійним дефіцитом та військовою присутністю по всьому світу від Косово до Афганістану.

Проте більшість експертів сходяться на думці, що зараз відбувається розмороження основних конфліктних точок планети. І питання початку гарячої фази «Четвертої світової війни» є не настільки важливим, як питання суті нової війни, її законів та причин.

Енергетичний контроль. На думку українського політолога Андрія Мішина, «Четверта світова війна – домінуючий військово-політичний компонент сучасного світу, характерною рисою якого стали дедалі більший пріоритет контролю ресурсів над значенням контролю географічних територій, розгортання інформаційної складової, війна у кіберпросторі та інші фактори, що не девальвують, але істотно видозмінюють формулу Карла фон Клаузевіца про війну як державний інструмент продовження політики іншими засобами».

Динаміка Четвертої світової війни, ініційованої 11 вересня 2001 року, за п'ять років поступово перевела «боротьбу з міжнародним тероризмом» у формат війни західного (євроатлантичного) світу зі східним світом («який не дотримується демократичних цінностей»). При цьому похід на Схід виглядає фактично невіддільним від ресурсних факторів нафти і газу.

Четверта світова війна ще маскується під «глобальну війну з міжнародним тероризмом», але дедалі більше проступають знайомі обриси Холодної війни. Наприклад, НАТО планує розмістити у Польщі системи ПРО проти терористичних ракет. Експертам зрозуміло, що ракети ісламістів за визначенням до Польщі долетіти не зможуть. У Болгарії і Румунії планується розмістити новітні військові бази США (т. зв. бази «військ швидкого реагування»). До НАТО підтягуються Австралія, Південна Корея, Японія, Нова Зеландія.

Російські ЗМІ сурмлять про те, що Альянсові формується гідна противага – Шанхайська організація співробітництва (Росія, Китай, центральноазіатські країни). Про бажання отримати повноправне членство в цій структурі нещодавно заявив Іран. Чому не новий Варшавський договір?

Ендрю Качинс, директор програм по Росії та Євразії Фонду Карнегі у Вашингтоні вважає, що найважливішою причиною повернення до Холодної війни є вихід Росії на світову арену із самостійною політичною лінією: «Стрімко зміцнюється російська економіка, Москва захищає свої інтереси в Європі, в Азії, на пострадянському просторі, і це стало несподіванкою для всіх її партнерів, включно зі США. Хто міг передбачити нинішню російську ситуацію шість років тому, у 1999 році? Неготовність до такої ситуації викликала розбіжності в керівництві американської адміністрації з приводу того, як вести справи з Росією».

«Силіконові битви». Другою характерною рисою Четвертої світової війни є боротьба за «високі технології». Конкуренція на цьому ринку вже скидається на військові дії.

Так, Вашингтон встановив нові правила поставок у Китай для 47 груп високотехнологічних товарів включно з устаткуванням для електронної промисловості, високошвидкісними комп'ютерами, сучасними телекомунікаційними приладами тощо. Це свідчить про те, що Вашингтон у такий спосіб намагається стримати швидкий розвиток наукоємних галузей китайської економіки і таким чином перешкодити оснащенню китайської армії високоточною зброєю.

Китай залишається однією з найактивніших країн світу з імпорту нових технологій. Згідно з даними Міністерства торгівлі КНР, за шість місяців 2006 року уряд країни підписав 5 461 контракт на поставку різних технологій на загальну суму 13,2 млрд дол. США (зростання на 62,2 % порівняно з аналогічним періодом 2005 року).

Зростає і залежність провідних світових гравців від високих технологій. Якщо у геополітичному сенсі військово-політична конкуренція відбувається між США, РФ та КНР, то у сфері високих технологій гравців явно побільшало.

Бурхливими темпами набирають обертів економіки Індії, Ізраїлю та Пакистану. Так, індійський експорт високих технологій становить 10 млрд доларів США на рік.

Що стосується розвинених країн світу, то у США ще 2000 р. ухвалено пріоритетну довготермінову Комплексну програму розвитку високих технологій, яка розглядається як ефективний інструмент, **здатний забезпечити лідерство США у першій половині поточного століття**. У звіті Консультативного комітету з науки і технологій при президентові США зазначено: *«США не можуть собі дозволити опинитися на другому місці у цій сфері. Країна, яка буде лідером у сфері розробки і застосування високих технологій, матиме великі переваги в економічній і військовій сферах впродовж багатьох десятиліть»*. Характерною особливістю індустрії високих технологій США є те, що вона розвивається переважно зусиллями великих приватних американських корпорацій і має автентичний, а не запозичений (як на Сході) характер.

Країни Євросоюзу у сфері розвитку високих технологій пішли шляхом інтеграцій зусиль усіх країн-учасників ЄС. Механізмом інтеграції стала Шоста Рамкова програма, у бюджеті якої на високі технології на період 2003–2006 рр. виділено 3,55 млрд євро.

У Росії об'єктивно науковий рівень розробок у сфері високих технологій відповідає, а іноді навіть перевершує деякі західні аналоги. Проте практична реалізація цих розробок доволі низька, оскільки недостатньо розвинені відповідні соціальні інститути. Єдиною силою, здатною практично реалізувати розвиток високих технологій, на даний момент є російська централізована держава.

Війна за високі технології, після війни за енергоресурси – ключовий елемент глобальної Четвертої світової війни.

Росія втягується у Четверту світову

США залишаються єдиною державою світу, здатною реально відповісти на широке коло питань «глобального порядку денного». Тому в Москві розуміють, що початок гарячої фази, навіть на локальному рівні, призведе до повноцінного повернення російсько-американських відносин до дискурсу Холодної війни, істотно зменшить можливості для просування власних російських інтересів. Тому Кремль вдається до комплексу стратегій балансування, який має забезпечити «суперництво у світі, суверенітет всередині».

З одного боку, РФ намагається ефективно конкурувати зі США в Азії, на Близькому Сході та на пострадянському просторі. Максимально звужені можливості Вашингтона у сфері впливу на внутрішньо-російський політичний процес. Проте існує цілий ряд питань, які потребують взаємодії Москви і Вашингтона. Концепція зовнішньої політики Росії щодо США визначатиметься принципом **«ні з вами, ні проти вас»**. Першим кроком стала реалізація стратегії повернення РФ до «великої вісімки» як повноцінного гравця (що вдалося зробити під час саміту в Санкт-Петербурзі у липні 2006 року).

Виважена співпраця з проблем глобальної безпеки та економічних питань поряд із політичною конкуренцією на пострадянському просторі та обмеженням втручання США у внутрішні справи країн СНД, розглядається Кремлем як реалістична модель російсько-американських відносин на короткострокову перспективу.

Поряд із цим, можна відзначити і проблеми, які виникнуть у РФ в процесі реалізації цієї моделі. Кремлівські експерти все ще вважають, що в питаннях російсько-американських відносин *можна відокремити ціннісні установки від матеріальних інтересів*. Тим часом у сучасній концепції національної безпеки США наскрізною ідеєю проходить аксіологічна парадигма, боротьба між демократією й авторитаризмом. Тема демократичних цінностей завжди буде присутня у діалозі США – Росія.

Росія фактично втягнулася в боротьбу за контроль над енергоресурсами. Тим самим Москва прийняла нав'язані їй правила гри, в якій домінуючим центром продовжують залишатися США. У цій боротьбі за нафту і газ Росія має певні переваги як країна, що

володіє та контролює значні ресурсні бази планети.

Проте Захід намагається урівноважити ризики. З цією метою висунуто стратегію «ваші ресурси – наші ціни». *Захід вважає, що світова торгівля нафтою і природним газом повинна вестися так, як це робиться з будь-яким іншим товаром.*

Якщо ж світова торгівля енергоносіями буде поставлена під звичайний режим СОТ, то країни – виробники нафти і газу будуть змушені відкрити свою інфраструктуру, включно з нафто- і газопроводами, для світової конкуренції і надати до них доступ незалежним постачальникам. Очевидно, що за нинішніми спробами «приборкати» світовий енергетичний ринок шляхом підведення його під норми СОТ проглядається приховане бажання країн-споживачів повернути собі пануючі позиції на світовому енергоринку.

Росія розглядає нафту і газ не тільки як товар, а й як ключовий елемент стратегії безпеки. Енергетичні ресурси сьогодні є джерелом політичної сили Москви. Тому головним завданням Кремля на короткострокову перспективу стане запобігання «енергетизації» переговорів вступу до СОТ через Киргизію та інші країни, які підтримують дружні відносини з РФ. Також елементом стратегії недопущення перетворення газу і нафти у звичайний товар стануть питання регіональної безпеки, пострадянського простору тощо. Росія намагатиметься асиметрично протидіяти енергетичній девальвації власної політичної позиції.

Україна у прифронтовій смузі

У процесі глобальної боротьби за енергоресурси Україна потрапляє і вимушено перебуває у фокусі загострених суперечностей геополітичних конкурентів.

Відкритість українського політикуму, прозорість для зовнішніх впливів вітчизняних політичних інститутів створили умови, коли Україна опинилася перед загрозою зовнішнього управління.

З одного боку, у нас сформувалася ціла генерація молодих політиків, які, не маючи достатнього досвіду, виконують завдання зовнішніх чинників у силу власних переконань.

Надмірне захоплення євროромантизмом призвело до того, що Україна виявилася не готовою до викликів нового етапу євроінтеграції, який полягає у згортанні розширення на Схід та запровадженні жорстких умов політики сусідства з ЄС. Розчарування суспільства у євроінтеграції, скептичні заяви єврочиновників стосовно перспектив Києва у ЄС – усе це негативно позначилося на стані політичної стабільності та національної безпеки держави.

У фокусі Четвертої світової війни особливої гостроти набуває дискусія Вашингтона і Києва про найшвидший, до 2008 року, вступ України до НАТО. Через недолугі дії певних керівників та надмірну політизацію цього питання короткострокова перспектива вступу України до НАТО стала малоімовірною.

Зовнішньополітичний курс держави виявився заручником політичної розпасовки в парламенті. На місце розрахунків та врахування вигод від вступу до НАТО прийшли політичні гасла. Це стосується як опонентів євроатлантичної інтеграції, так і її «палких прихильників». Невідомо, хто з них завдав більше шкоди просуванню України в НАТО.

Виробляючи практичну політику нашої взаємодії з ЄС та НАТО, не можна нехтувати позицією Росії. Зрозуміло, Москву не влаштовує те, що Україна стає дедалі незалежнішою у своєму зовнішньополітичному курсі. Ще більше не влаштовує Росію й визначений президентом В.Ющенком стратегічний шлях у Європу і згодом – у НАТО. Тому стають зрозумілими жорсткі дії нашого північного сусіда стосовно України.

За умов посилення діалогу Росії з провідними країнами світу Україна втрачає своє геополітичне та геостратегічне значення в очах Кремля. І тут немає нічого несподіваного у наших відносинах. Росія дуже чітко захищає свої національні інтереси. Тому й Україна має розпочати адекватно захищати свої.

Росія продовжує намагатися отримати контроль над стратегічними українськими об'єктами, які можна інтегрувати у російські транснаціональні компанії, насамперед

енергетичні, а також оборонний комплекс та машинобудування. Сьогодні Росію реально цікавлять лише транзитні можливості України (газо-, нафтотранспортні та електроенергетичні).

Україна для Кремля видається ненадійним союзником, який постійно порушує «правила гри». Принциповою особливістю нової, «відкоригованої» політики Кремля стає байдужість щодо підтримки стабільності в Україні. При цьому «генерація хаосу» в Україні на тлі високого рівня конфліктності українсько-російських відносин стає одним зі значимих чинників зовнішньої політики РФ.

Новітню модель відносин Росії з іншими країнами світу можна визначити як сучасний варіант російського економічного націоналізму. У цьому контексті сучасна позиція України щодо відносин із Російською Федерацією є не достатньо адекватною, а в окремих аспектах – проблематичною. Тому її продовження може стати істотною перешкодою нормалізації україно-російського політичного діалогу. Щоб надати політичному діалогу наших країн більш конструктивного характеру, доцільно запропонувати нові підходи зовнішньої політики України з метою адекватної відповіді нашої держави.

Складність ситуації поглиблюється і внутрішньополітичною кризою в Україні. Продовження невизначеності в парламенті призводить до того, що ми можемо втратити необхідні атрибути держави. Криза державності може призвести не лише до оформлення територіального розколу України на Схід та Захід, а й до громадянського конфлікту. І тоді фронтові зведення стануть нашою реальністю, а не футурологічними розвідками. І це треба чітко усвідомлювати нашим політикам.

Стабілізація політичної ситуації, формування проукраїнського уряду, вироблення адекватної стратегії просування власних національних інтересів у світі – ось яким має бути вихід для України, щоб уникнути втрат від глобалізаційних процесів.

Безпека-2010
Володимир Горбулін
15 грудня 2006 р
<http://gazeta.dt.ua/ARCHIVE/bezpeka-2010.html>

У травні 2006 року на розгляд Верховній Раді було подано проект Закону «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики», у червні – законопроект «Про внесення змін до Закону «Про основи національної безпеки України». До цього часу не відбулося жодного читання цих, без перебільшення, найважливіших для держави законопроектів.

Справді, напруженість і конфліктність ситуації всередині України відтягує на себе левову частку політичної енергії. Влада захоплена війною повноважень, і до стратегічних рішень та масштабних завдань у неї просто не доходять руки. Цьому сприяють як об'єктивні (недосконалість зміненої Конституції), так і суб'єктивні (одвічна схильність українських політиків конкурувати за всю повноту влади) причини. Очевидно, процес розгляду та ухвалення зазначених законопроектів буде дуже складним і тривалим. І на виході країна не обов'язково отримає ефективну й детально опрацьовану систему національної безпеки та адекватні орієнтири зовнішньої політики. 15-річна історія незалежності України майже привчила суспільство вдовольнятися поверховими законами, ухваленими в результаті поверхових же компромісів. Однак сучасний світ являє собою дуже агресивне середовище з непередбачуваними сценаріями розвитку. І Україна в цьому світі виглядає практично беззахисною країною із застарілою концепцією національної безпеки і, м'яко кажучи, суперечливою зовнішньою політикою.

Ми подаємо першу доповідь Українського форуму «Безпека-2010». Авторський колектив під керівництвом Володимира Горбуліна пропонує своє бачення ключових тенденцій світової політики та потенціалу їхнього впливу на безпеку України, перспективи економічного та гуманітарного розвитку. Ця доповідь створювалася в полеміці між

учасниками Українського форуму. Маючи різні погляди на проблеми національної безпеки, ми запрошуємо до обговорення всіх зацікавлених людей – політиків, державних діячів, експертів, учених. Упевнені, це посприятиме появі нової якості роботи над базовими стратегічними документами. Адже громадянське суспільство народжується в дискусії з центральних питань національного порядку денного.

Рада Українського форуму

Сучасний світ стрімко змінюється, і ці зміни однаково відчутні й небезпечні і для традиційно слабких, уразливих держав, і для благополучних країн так званого «золотого мільярда». Основним трендом сучасності, що несе світу ці зміни, є глобалізація. Точніше, її специфічні ефекти у сфері економіки, міжнародних відносин, екології, гуманітарного розвитку. Ці ефекти досить цікаві для того, щоб приділити їм окрему увагу в нашій доповіді.

Проникність кордонів і формування нової політичної географії

Багато дослідників і, на жаль, небагато державних діячів дедалі частіше говорять про те, що кордони між окремими країнами поступово втрачають своє традиційне значення, стають проникними і здебільшого виконують функції сполучення територій із різними митними та політичними режимами.

Зростаюча умовність державних кордонів загрожує тотальним переглядом системи міжнародних гарантій територіальної цілісності та недоторканності. Для молодих незалежних держав це один із ключових викликів в утвердженні суверенітету. Україна, в умовах невирішеності територіальних питань із Росією – щодо договірно-правового оформлення україно-російського кордону в Азовському морі і Керченській протоці – та Румунією – з приводу делімітації континентального шельфу та особливих економічних зон у Чорному морі, перебуває в зоні підвищеного ризику.

Характерною ознакою світового суспільно-політичного розвитку стають процеси дезінтеграції та фрагментації національних держав, активізація етнічного націоналізму та сепаратизму. Світова спільнота поступово змінює ставлення до проблем територіальних претензій і правового врегулювання кордонів, відкриваючи перспективу, наприклад, «косовському прецеденту». Державність Косова, сформована з використанням нових інструментів міжнародної політики, є ще не закріпленою де-юре, але де-факто вона вже дала привід говорити про визнання світовою спільнотою й інших квазідержав: Південної Осетії, Придністров'я, Абхазії, Нагірного Карабаху. Реалізація цього сценарію для України, можливо, загрожуватиме посиленням відцентрових тенденцій.

Прозорість кордонів призводить до того, що дедалі серйознішим викликом світовій стабільності стає масова міграція з бідних країн в «ельдorado» процвітаючого західного світу. За деякими підрахунками, до 2025 року мігранти можуть скласти 25–50 % населення Північної Америки, ЄС і Японії, не маючи при цьому повних політичних і соціальних прав корінних громадян. Ускладнення соціально-етнічної ситуації в зоні світової стабільності, сформованої країнами «золотого мільярда», будь-якого моменту може здетонувати, і це буде вибух воістину планетарного масштабу. Однак уже в найближчій перспективі Україна, розташована в центрі одного з найбільших міграційних маршрутів Азія – Європа, відчуватиме дедалі серйозніші труднощі в контролі потоків міграції.

Лінії світового розколу

Одним з найочевидніших конфліктів світового масштабу сьогодні є ціннісне, геополітичне і цивілізаційне протистояння ісламського та західного світів. Після 11 вересня 2001 року світ заговорив про початок Четвертої світової війни – війни цивілізацій – із використанням принципово нової тактики, зброї, інформаційних технологій.

Найсерйознішу загрозу для міжнародної системи безпеки та спокою окремих держав створює глобальна терористична мережа з її активним прагненням отримати доступ до новітніх ядерних, біологічних, бактеріологічних, інформаційних технологій, особливо небезпечних в умовах тотальної відкритості сучасного суспільства.

Не менш явна та загрозлива тенденція – неконтрольоване поширення ядерних технологій, зброї масового ураження та засобів її доставки. Як приклад можна навести ситуацію з Північною Кореєю. Проблема полягає не в тому, що ця країна скористається ядерною зброєю, хоча така перспектива досить реальна, а в тому, що вона може її продавати. Додаткова небезпека криється тут і в тому, що створення ядерної зброї Північною Кореєю та Іраном може призвести до відповідного поновлення ядерних програм Японією, Південною Кореєю та ін. За прогнозами, до 2020 року число «ядерних держав» сягне 10–12. Також зберігається імовірність передачі ядерної зброї терористичним організаціям, наприклад, по лінії Іран – «Хезболла». Даний факт свідчить про ослаблення військового диктату західних країн зразка 50-х років XX століття.

Водночас західний світ уже далеко не такий монолітний, як в епоху Холодної війни. Сьогодні США явно не зацікавлені в тому, щоб об'єднана Європа стала самостійним військово-політичним гравцем світового рівня. При цьому самі Сполучені Штати переживають безпрецедентне падіння популярності в міжнародній спільноті, багато в чому спровоковане воєнними діями на Балканах і в Іраку. Натомість Європейський Союз також вступив у чорну смугу зниження темпів економічного розвитку, міграційних проблем і поступового згасання інтеграційного імпульсу, про що свідчить недавній провал голосування з приводу загальноєвропейської Конституції. У результаті зайняті переважно власними проблемами «стара Європа» і США відчують значні труднощі у формуванні консолідованої військової політики та стратегії безпеки.

Крім цивілізаційного розколу, у світі стрімко поглиблюється прірва між багатими і бідними країнами. Фактично відбувається процес «пролетаризації» країн третього світу внаслідок перенесення туди важкої промисловості з країн першого світу. Це призводить до перетворення країн-націй на держави-класи, поширення ментальності робітничого класу на переважну більшість населення країн третього світу.

Світові ресурси завжди будуть притягатися багатими країнами і перетікати в них. У доступній для огляду перспективі у країнах, що розвиваються, так і не відбудеться довгождане посилення і процвітання середнього класу. За оцінками ООН, до 2025 року 7,8 млрд жителів планети, тобто абсолютна більшість – 90 %, належатимуть до третього світу. Крім іншого, це може остаточно підірвати віру в міф про універсальність західних цінностей лібералізму і демократії, викликати новий сплеск політичної активності незахідних суспільств, зокрема у вигляді ісламського фундаменталізму.

Водночас істотно погіршиться становище середнього класу й у країнах «золотого мільярда». За різке збільшення розміру середнього класу, що став однією з основ стабільності цих країн, доводиться розплачуватися підвищенням вартості продукції, зростанням інфляції й серйозною затримкою процесів накопичення капіталу. Тому період до 2030 року позначиться спробами зменшити як відносний, так і абсолютний розмір середнього класу за допомогою демонтажу соціальної держави, скорочення держбюджетів тощо. Проте освічений і звичний до комфорту середній клас навряд чи пасивно погодиться зі своєю пролетаризацією і маргіналізацією. Соціальні бунти у світовому масштабі – це більш ніж серйозно.

Наростання ресурсного й енергетичного дефіциту

На початку XXI століття ми стаємо свідками фундаментальних змін в енергетичній сфері. Закінчується ера низьких цін і відбувається перехід до епохи глобального енергетичного дефіциту. Попит на нафту і газ збільшується насамперед через зростаюче споживання цієї сировини у Китаї й інших нових індустріальних країнах Азії. На думку

Міжнародного енергетичного агентства, загальносвітовий попит на енергоносії до 2030 року збільшиться на 37–50 %. Ще 1999 року нафтові ціни становили приблизно 15 дол. за барель. За останні п'ять років ціни на нафту (з поправкою на інфляцію) виросли вчетверо.

При цьому дедалі більша частина нафтогазових ресурсів у світі буде зосереджуватися в руках видобувних країн Близького Сходу, СНД і Латинської Америки. Передусім йдеться про Іран, Венесуелу й Росію. Водночас обсяг видобутку нафти на території США вже неухильно падає протягом 20 років.

Країни-донори енергоресурсів, цілком усвідомлюючи перспективи, що відкриваються перед ними, намагаються освоїти якомога більші ринки збуту нафти і газу у світі. Дуже показовий приклад Росії, яка володіє одним із найбільших світових енергетичних запасів. Починаючи з 2004 року, уряд Росії реалізує агресивну стратегію з диверсифікації ринків збуту енергоносіїв, газотранспортних мереж і інших транзитних маршрутів. Уже нині «Газпром» покриває понад третину потреб Західної Європи в газі. За деякими прогнозами, найближчим часом Європа імпортуватиме з Росії до 50 % природного газу і 30 % нафти. Не менш активний «Газпром» і на східному напрямку. Енергоринок Азії, що швидко зростає, насамперед Китаю, відкриває величезні бізнес-перспективи для російського газового гіганта. Останніми роками Російська Федерація розпочала будівництво декількох потужних трубопроводів і в європейському, і в азіатському напрямках. Сумарна пропускна спроможність цих потужностей цілком порівнянна з уже існуючими. Проте питання їхнього наповнення власне енергоносіями залишається відкритим.

Річ у тім, що, нарощуючи експортні зобов'язання, Росія не дотримується симетричних темпів нарощування видобутку енергоресурсів на своїй території. Кількість розвідувально-пошукових робіт із газу за останні 10 років скоротилася більш ніж учетверо, а введення в дію нових родовищ – у п'ятеро. Не випадково наміри Росії збільшити постачання енергоносіїв на азіатські ринки і довести їх частку до 30 % всього обсягу енергетичного експорту до 2020 року (а це мінімум 65 млрд кубометрів газу і 60 млн тонн нафти на рік) Європу буквально шокували. Європейський Союз побоюється, і дуже обгрунтовано, що газу на всіх не вистачить.

Результатом цих процесів уже стало формування глобального енергетичного ринку, який функціонуватиме за принципом конкуренції споживачів, а не виробників. А це вже принципово нова для світу ситуація і нові правила гри. І тому, хто братиме участь у встановленні цих правил, буде легше за ними грати. Не випадково 2006 рік, як ніякий інший, характеризується інтенсивністю енергетичної дипломатії. «Нафта стає новою валютою зовнішньої політики». Цю тезу підтвердив саміт «великої вісімки», що відбувся нинішнього року в Санкт-Петербурзі. На ньому вперше спробували інтегрувати національні інтереси окремих країн в основні принципи енергетичної взаємодії, які можуть бути запропоновані світовому співтовариству.

Для нас нова енергетична ситуація небезпечна вже тим, що в процесі перерозподілу і перекроювання глобального ринку енергоресурсів Україна з її досить серйозним транзитним потенціалом фактично залишилася на його узбіччі. Активне будівництво нових транзитних маршрутів стрімко знецінює українські трубопроводи. Україна не бере ніякої участі в інтенсивному енергетичному діалозі. Адже після скандальних подій 2005–2006 рр. наша країна набула стійкої, хоча і негласної, репутації «слабкої ланки» у євразійській системі транзиту енергоресурсів. У недалекому майбутньому ми взагалі можемо виявитися зайвою ланкою в цьому ланцюгу.

Нові центри сили

Одним із найцікавіших ефектів глобалізації є безпрецедентне зростання впливу транснаціональних корпорацій (ТНК) і фінансових груп на економічний і суспільно-політичний розвиток світу в цілому й національних держав зокрема. Економічна експансія ТНК фактично «вимиває» суверенітет економічно слабких країн, посилює їхню

залежність від глобальної економічної кон'юнктури. Транснаціональні корпорації, по суті, є аналогом світового міністерства економіки і торгівлі. Сусідня Росія чутливо відреагувала на ці тенденції. За останні декілька років «Газпром» перетворився на класичну транснаціональну корпорацію, здатну не тільки диктувати правила гри на енергетичному й інших ринках, а й відчутно впливати на політику національних держав. На черзі – створення не менш потужних корпорацій у нафтовій сфері (шляхом злиття «ЛУКОЙЛу», «Роснефти» та інших компаній), металургійній («Русский алюминий»), атомній й авіабудівній. Україна через збережені з радянських часів кооперативні зв'язки в економіці, а також через її географічну близькість і геополітичну приналежність незабаром відчує потужний тиск російської економічної експансії. Українські підприємства і корпорації – група ризику для поглинання гігантами російської економіки.

Нині у світі формуються і могутніші, ніж ТНК, центри сили. На роль нових світових лідерів небезпідставно претендують Китай і Індія в сукупності з Росією і Бразилією. Наприклад, зберігаючи нинішню динаміку економічного зростання, до 2040 року Китай стане другою державою світу після США, Індія випередить Японію до 2035 року, а валюти обох країн стануть світовими вже 2020 року. До 2050 року сумарний обсяг економік Бразилії, Росії, Індії та Китаю (БРІК) перевищить сумарний обсяг ВВП країн «великої сімки». До цього часу з нинішніх країн-лідерів лише США й Японія зможуть зберегти свої місця у «великій шістці» наймогутніших економік світу.

Стрімко вириваючись у світові лідери, недавні представники третього світу претендують на створення та здійснення власних проектів глобалізації, альтернативних західним. Так, підписаний три роки тому договір про співробітництво між Китаєм, Індією, Бразилією та Росією був негайно розцінений як виклик «глобалізації по-американськи» і СОТ.

Досить серйозно заявило про себе й інше міждержавне об'єднання за участі Росії і Китаю – Шанхайська організація співробітництва (ШОС). У 2005 році країни – члени ШОС провели ряд масштабних військових навчань, які не залишилися непоміченими міжнародним співтовариством. Важливу роль для країн ШОС відіграє невідконтрольність їхніх родовищ нафти та газу американським і британським компаніям. Плани з формування на базі ШОС єдиного регіонального енергетичного ринку та створення газового ОПЕК видаються тим більш ймовірними у перспективі приєднання до цієї організації Ірану. У контексті зростання споживання енергоносіїв та відсутності значущих альтернативних джерел енергії ресурсні та економічні переваги згаданих країн із легкістю конвертуються в геополітичний вплив, який далеко виходить за регіональні межі.

Таким чином, сучасний світ після відносно тривалого періоду двополюсного протистояння в часи Холодної війни та короткого етапу однополюсності входить у режим багатополарності. За 55 років «ядерного» періоду сталося понад 260 війн із 300 війн ХХ століття. За деякими даними, останнім часом світові витрати на озброєння наблизилися до витрат часів Холодної війни.

Початок ХХІ століття є своєрідним вододілом. З одного боку, це кінець великої епохи Модерну, а з другого – початок якоїсь поки що невідомої нової світової системи. При цьому діапазон оцінок того, що відбувається на планеті, дуже широкий: від констатації краху біполярного світу до амбіційного проголошення «кінця історії».

Демократичні завоювання «відкритого суспільства» істотно розширили перспективи гуманітарного розвитку людства. Проте водночас вони поставили світ перед загрозою перманентної політичної нестабільності. І сьогодні у світі немає жодної країни, жодного співтовариства, спроможних забезпечити собі стовідсотковий захист від цих ризиків. Будь-яка незначна зміна в будь-якій точці світу здатна викликати масштабну перебудову всієї системи: світ схильний до впливу «ефекту метелика». За такої ситуації роль міжнародних інститутів і структур у забезпеченні глобальної стабільності багаторазово зростає. Проте, як показують драматичні події останнього часу, старі організації та альянси –

ООН, НАТО, G7 – перестають відображати нову політичну та економічну реальність, неадекватні їй, отже, не цілком ефективні. Тому бажання угадати майбутнє сьогодні вже не є суто інтелектуальним завданням. Це – питання виживання окремих країн і світового співтовариства в цілому.

Сценарії майбутнього

У максимально великому масштабі сценарії майбутнього були описані в проекті «Карта глобального майбутнього», розробленому Національною радою з розвідки США в 2005 році з залученням понад тисячі фахівців у галузі стратегічного аналізу. Добряча частка футуризму не заважає побачити в чотирьох варіантах розвитку світу продовження і граничне загострення тих тенденцій, які були позначені вище.

Згідно зі сценарієм «Давоський мир», у 2020 році в глобальній економіці впевнено домінують Китай та Індія. Темпи їхнього економічного зростання давно перевищили європейські показники й стрімко наздоганяють американські. Китай та Індія також досягли успіхів в освоєнні наукомістких технологій, збільшили свій політичний вплив і військову міць. При цьому всі країни світу, зокрема і нові лідери, продовжують грати за правилами, написаними на Заході. Основною небезпекою для решти держав під час реалізації даного сценарію буде загроза неконкурентоспроможності порівняно з передовими країнами. Для Росії, наприклад, цей сценарій означає неминучі територіальні втрати на користь Китаю.

Сценарій *Pax Americana* уже самою назвою залишає лідерство за США, які змогли відновити політичну єдність Європою і «приборкати» держави Близького Сходу. Проте в обмін на домінування США дістають тягар відповідальності за світову безпеку і зростання невдоволення з боку бідних країн і таких, що розвиваються.

Третій сценарій, «Новий халіфат», найбільш «апокаліптичний» для Заходу – у світі майбутнього панує транснаціональне теократичне співтовариство. До його виникнення призвів технологічний і інформаційний прогрес ісламських країн при збереженні ними традиційних цінностей, що поглиблює їхній конфлікт із країнами Заходу. Даний сценарій означає повернення до неофеодалізму та антагоністичний американському проекту, – звідси неминучість непримиренної боротьби між ними. Примітно, що під час реалізації даного сценарію багато споконвічно неісламських країн, наприклад Росія, теж стали би частиною халіфату.

Сценарій «Спіраль страху» найменш сприятливий для сучасної світової системи і насамперед – для країн «золотого мільярда». Він припускає безконтрольне поширення зброї масового знищення, глобальний економічний колапс, крах сучасних міжнародних інститутів і міжнародної системи. Цікаво, що такий розвиток подій аж ніяк не відміняє глобалізацію, але відбуватися вона буде в найпримітивніших формах «перерозподілу награваного». Проте з усіх інших поглядів «Спіраль страху» знаменуватиме собою безумовний кінець західної цивілізації.

Відомий фахівець у галузі глобалістики І.Валлерстайн виділяє три історичні альтернативи розвитку світової системи для періоду після 2025 року.

Перша альтернатива полягає в переході до «неофеодалізму», тобто відтворення докапіталістичної епохи глобальної нестабільності. Характерною рисою даної системи буде виникнення «мозаїки» автократичних регіонів, пов'язаних між собою лише горизонтальними зв'язками. Така система може виявитися досить сумісною як із високими технологіями, так і з новими енергозберігаючими стратегіями, які дозволяють відмовитися від нафти та газу.

Друга альтернатива пов'язана з установами «демократичного фашизму», коли світ буде розділений на дві касты: вищу з досить високим рівнем егалітарного розподілу (20 % населення країн «золотого мільярда»), і нижчу, що складається з «пролів», тобто з позбавленого політичних і соціально-економічних прав пролетаріату (80 % решти населення світу).

Третьою альтернативою може бути перехід до більш децентралізованого та

високоєгалітарного світового порядку. Для її реалізації необхідно відчутне скорочення споживчих витрат, щоб дефіцитні ресурси могли бути розподілені по всьому світу відносно рівномірно. Така альтернатива здається досить утопічною, оскільки населення країн «золотого мільярда» уже звикло споживати дефіцитні ресурси у великих кількостях.

Ще один відомий дослідник світової системи Дж. Аррігі також пропонує три сценарії розвитку сучасного світу.

Перший сценарій – це виникнення глобальної імперії Заходу. Такий варіант можливий тільки за об'єднання зусиль усього Заходу. Тільки в цьому разі колишні центри європейської всесвітньої гегемонії з допомогою сили, хитрості, переконання зможуть привласнити надлишковий капітал, який уже сьогодні розпочинає накопичуватися в нових центрах світової гегемонії (Південно-Східна Азія). Реалізація цього сценарію означала б кінець не тільки сучасної світової системи, а й капіталізму в його сучасному вигляді та перехід до неофеодалізму.

Другий сценарій передбачає передачу Сполученими Штатами своїх гегемоністичних функцій іншим, незахідним, державам, найімовірніше – країнам БРІК. Таким чином сучасна світова система отримала б ресурси для подальшого розвитку в умовах принципово нової міжнародної системи. Проте «новий гегемон» не мав би достатньо можливостей для державного будівництва і військового домінування.

У такому разі в капіталістичній світ-економіці відбудуться мутації, які надалі перетворять її на посткапіталістичне світове ринкове співтовариство. Серйозною перешкодою для реалізації такого сценарію є той факт, що східноазіатська експансія досі так і не зуміла відкрити новий шлях розвитку для себе і світу, що докорінно відрізнявся б від сьогоднішнього, який завів світ у безвихідь.

Третій сценарій – це невдала спроба створення глобальної світ-імперії в результаті занепаду або силового знищення країн, серед яких міг би з'явитися новий світовий гегемон. Це сценарій загальної дезінтегрованості і глобального неофеодалізму: на світ очікують крах капіталізму й сучасного способу міжнародної інтеграції, локалізація державних, економічних, культурних утворень. У такому разі сучасний світ повернувся б до стану системного хаосу, з якого він виник 500 років тому. Це найпесимістичніший сценарій і водночас досить реальний.

Таким чином, дослідники пропонують схожі сценарії світового розвитку і сходяться на думці, що або до 2025–2030 років основні інститути міжнародної безпеки кардинально змінять «обличчя», або на зміну їм прийдуть нові організації. В умовах глобальних змін зростає роль силової політики. Провідні світові гравці вже сьогодні беруть на озброєння концепцію «випереджальної оборони», планують діяти поза національними кордонами, використовувати силові структури для захисту економічних інтересів, постконфліктного врегулювання і боротьби з міжнародним тероризмом. При цьому підвищується значення комплексних, системних підходів до вирішення питань розвитку і реформування сектора безпеки XXI століття.

Безпека України – 2010

Україна, з огляду на особливості її геополітичної й політичної географії, є своєрідним резонатором міжнародних процесів. Цей факт був очевидним на початку становлення державності і суверенітету України. Очевидний він і сьогодні. Проте досі нашій країні не вдалося реалізувати грамотну стратегію запобігання відповідним ризикам і використання переваг. Визначення зовнішньополітичного курсу, який би цілком відповідав національним інтересам України, водночас гарантуючи безпеку і спираючись на підтримку населення, – доленосне завдання, що стоїть перед нашою країною. Але в яких координатах Україна має знайти своє майбутнє – прийняти європейську концепцію нейтральності, увійти у військово-політичний союз чи обрати виключно свій шлях?

Нейтралітет за європейською моделлю

Неприєднання України до міжнародних військових блоків і забезпечення обороноздатності власними силами, спираючись на базовий принцип недоторканності території нейтральної країни, відкриває перед Україною ряд привабливих перспектив. На нейтральну Україну перестане тиснути геостратегічний російсько-американський конфлікт із приводу членства в НАТО. Буде створено реальні можливості використання стратегічних транзитних переваг України і, відповідно, оздоровиться атмосфера енергетичного діалогу з Росією. Інтеграція України у світовий економічний простір здійснюватиметься на основі вигіднішої нашої участі в міжнародному поділі праці.

Проте врахування негативних чинників, а воно необхідне, викликає стриманість в інтегральній оцінці цього варіанта. По-перше, Україна геополітично розташована «між двома вогнями», між зонами впливу могутніх військових блоків. І в разі теоретично можливого військово-політичного протистояння на континенті становище нейтральної України може виявитися неприпустимо складним. Можливість такого розвитку подій не така вже й низька, з огляду на зростання військово-політичної нестабільності і конфліктності у світі, активність міжнародних терористичних угруповань та нову гонку озброєнь. Сьогодні оборонна промисловість України може виробляти озброєння і військову техніку лише в обсязі 5 % від необхідного. Реструктуризація оборонної промисловості на найближчу перспективу – непідйомне завдання для економіки України. Тому правовому закріпленню нейтрального статусу України мають передувати швидкі і якісні реформи в економіці та ВПК.

Посилений нейтралітет

З огляду на чинники «за» і «проти» набуття Україною нейтрального статусу, можна було б розглядати варіант нейтралітету, посиленого протекціонізмом окремих держав та союзів, наприклад, юридичним Договором про забезпечення гарантій військової безпеки України з боку США, НАТО і Росії. Але для цього НАТО має відмовитися від подальшого розширення на Схід, а США і Росія – від використання України з метою реалізації своїх геостратегічних інтересів. Каменем спотикання при реалізації такого варіанта, як і у разі нейтрального європейського статусу, стане питання про виведення з території України військово-морської бази Росії, оскільки ненадання території – ключова вимога до юридично нейтральної країни.

Позаблоковість

Як одна з можливих альтернатив для України може розглядатися позаблоковий статус без права на нейтралітет, підтриманий Договором про гарантії військової безпеки України з боку провідних ядерних країн. У такому разі Україні доведеться орієнтуватися лише на власні сили, без права стати членом будь-яких військово-політичних союзів і без забезпечення основного права нейтральної країни – недоторканності її території. Проте Україна одержить певні зовнішні гарантії військової безпеки від країн-гарантів.

Перші кроки до такого Договору вже було зроблено 1994 року під час підписання «Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї», також відомого як Будапештський. Проте Меморандум – це політичний документ, що не має юридичної чинності, як, наприклад, стаття 5 Положення про колективну оборону НАТО.

Успіх у набутті Україною позаблокового статусу залежатиме від її наполегливості під час обговорення політичних, військово-політичних та економічних ініціатив на міжнародному рівні. Не виключено, що головною перешкодою на цьому шляху стане проблема забезпечення військової безпеки України власними силами.

Посилена позаблоковість

Як одну з альтернатив можна розглядати також модель позаблокового статусу, посилену Договором про гарантії безпеки України з боку однієї із країн «великої вісімки». Проте колись необхідно чітко сформулювати відповіді як мінімум на три запитання. Які стратегічні інтереси країни-гаранта в регіоні, частиною якого є Україна? Інтереси якої держави зачіпатимуться таким Договором? На які саме поступки може піти Україна, підписуючи такий Договір? Обоє з найімовірніших кандидатів на можливе підписання Договору – США і Росія – мають настільки складнопереплетені інтереси й цілі, настільки амбітні плани щодо облаштованості регіонального майбутнього, що, швидше за все, запропонують Україні піти на неприйнятні і вкрай не вигідні поступки.

Вступ до НАТО або інших військово-політичних блоків

Членство України в НАТО або іншому військово-політичному блоці нині є оптимальним рішенням із погляду протидії транснаціональним загрозам. На рівні окремої держави ефективно протидіяти цим викликам досить важко, особливо з огляду на рівень економічного і технологічного розвитку України. Країни-лідери нині радикально переглядають свої концепції оборони і безпеки, віддаючи перевагу глобальним експедиційним операціям перед стаціонарною обороною, кооперації й інтеграції – перед виконанням військових завдань власними збройними силами.

Крім того, як свідчить досвід країн – учасниць військово-політичних блоків (і насамперед НАТО), скоординована загальна політика в царині безпеки обходиться державам дешевше, ніж забезпечення власної безпеки самостійно, коли потрібно будувати систему оборони «за всіма азимутами». Ставши членом військово-політичного блоку, Україна дістане можливість брати безпосередню участь у прийнятті рішень, які не тільки стосуються національних інтересів, але і створюють сучасну архітектуру безпеки в регіоні в цілому.

На наш погляд, досить перспективним варіантом гарантування безпеки України нині може бути щорічне нарощування обсягів співробітництва з НАТО до такого рівня, коли вступ до альянсу стане суто формальною процедурою. Принадність такого рішення пов'язана з достатнім ступенем свободи у визначенні країнами-учасниками свого внеску у військово-політичну активність альянсу; можливістю виходу на нові ринки збуту озброєнь, доступу до новітніх технологій, модернізації власних озброєнь і диверсифікації військового арсеналу; поліпшенням інвестиційної принадності держави. І, нарешті – необоротністю демократизації суспільства і держави. Для прикладу: 1997 року в економіку Польщі було інвестовано 2,7 млрд дол., 1999-го – після вступу Польщі до НАТО – уже 8 млрд дол. Прямі іноземні інвестиції в економіку Чехії й Угорщини 1997 року становили 4 і 6,2 млрд дол., 1999-го – 12,8 і 14,5 млрд дол. відповідно. Іноземні інвестиції в економіку Болгарії після вступу до НАТО зросли вдвічі, Румунії – на 141 %. Єдина, і поки непереборна перешкода полягає в тому, що вибір одного з векторів зовнішньополітичної інтеграції для України пов'язаний із внутрішньополітичним і внутрішньонаціональним конфліктом.

А з другого боку, до того моменту, коли політикам і суспільству все-таки вдасться дійти згоди в цьому питанні, участь у НАТО може втратити для України нинішнє значення. Адже вже тепер висунуто проект «Глобального партнерства», який може перетворити НАТО на зовсім нову глобальну систему безпеки, ставлення до якої формуватиметься з чистого листа.

За 15 років, що минули з моменту набуття Україною незалежності, навколишній світ істотно змінився і готується до ще більш масштабних змін. А внутрішня, і особливо зовнішня, політика сьогоденної України здійснюється в застарілій системі координат двополюсного світопорядку. Питання про членство в НАТО або інших міжнародних військових організаціях повинно бути не самостійною проблемою, а похідною від стратегії національної безпеки України. А стратегія, своєю чергою, має давати чітке уявлення про

роль, яку відіграє країна у світовій політичній та економічній системі.

На порядку денному України – правильне визначення пріоритетів державного розвитку, радикальний перегляд концепцій національної конкурентоспроможності й безпеки. «Великою державою» за російським зразком Україна не стане ніколи, насамперед через різницю відмінностей нашого історичного досвіду і, відповідно, стартових умов незалежності. Ми не володіємо ні потужним військовим, ні всесвітньо значущим енергетичним потенціалом. Але великий український проект не просто можливий, а конче потрібний. Пошук унікального шляху України в сучасному світі як основи національної ідеї є першочерговим завданням для держави і суспільства.

Конкістадор у панцирі залізнім
Валентин Бадрак, Володимир Горбулін
11 вересня 2009 р

http://gazeta.dt.ua/POLITICS/konkvistador_u_pantsiri_zaloznim.html

Цього тижня депутати нижньої палати російського парламенту розглянули в першому читанні і затвердили законопроект, який дозволяє використовувати підрозділи збройних сил за кордоном. Військову силу планується застосовувати для відбиття нападу, захисту громадян, запобігання агресії проти іншої держави і боротьби з піратством. А чого ви, власне, очікували? Російський парламент так давно працює в ручному режимі, що іноді дивуєшся: а навіщо господарям Кремля грати на сцені невластиві ролі, адже світ з певного часу сприймає Володимира Володимировича як генерального секретаря Росії...

З північного сходу у бік України війнуло димом. Президент Ющенко терміново видав указ про перевірку боєздатності ЗСУ, а українська інтелігенція закликала США, Великобританію, Францію та Китай негайно скликати міжнародну конференцію для забезпечення реальних гарантій Україні. В країну вже просочилася інформація про те, що навіть адвокати України з країн Центральної та Східної Європи ухвалили рішення згорнути свої плакати і заморозити будь-які проекти, пов'язані з підтримкою України. Відтепер провокація російської сторони на території України і застосування військової сили може відбутися в будь-який момент, а Україна залишилася сам на сам із долею. Це змушує й експертне середовище глянути на ситуацію з іншого боку...

У новітній історії України завжди вважали: головною компенсацією ядерного розбросення України стали офіційно проголошені Сполученими Штатами і Російською Федерацією гарантії існування на карті світу держави Україна. А саме: взамін на відмову від ядерних озброєнь та зобов'язання не використовувати стратегічні ракетноносії і з'явився на світ 1994 року Будапештський меморандум «Про гарантії безпеки у зв'язку із приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї». Однак не минуло й десятиріччя, як виниклий з нізвідки проект «Тузла» нагадав, що в міжнародній політиці не буває таких домовленостей, які не переглядаються бодай один раз.

У даний час міжособні політичні чвари привели Україну до краю прірви, а на порядок денний уже з усією серйозністю виноситься питання збереження державності. Не буде перебільшенням твердження, що Україна підійшла до точки біфуркації, моменту, коли її подальший розвиток може з рівною імовірністю піти в кількох, абсолютно різних і в тому числі протилежних напрямках.

Оформлені виклики і загрози

Ослаблена зсередини Україна давно здається легкою здобиччю для інших держав. Жорсткі заяви керівництва Румунії, озвучені територіальні претензії з боку Росії та її втручання у внутрішні справи України, нарешті раптова і безпрецедентна відмова визнати існування української нації – це прямі наслідки всебічного ослаблення держави. Щоб

охопити єдиним поглядом панораму нинішніх українських позицій, спробуємо позначити головні больові місця держави.

Перше. Активна робота сусідньої Росії на дипломатичному, економічному, інформаційному та соціальному рівнях, а також відсутність чіткої інформаційної політики Києва в Криму актуалізували проблему самоідентифікації значної частини населення на Півдні і Південному Сході країни. Якщо ми візьмемо за основу результати соціологічного опитування Центру Разумкова напередодні 18-ї річниці незалежності України, то отримаємо трохи більш як третину прибічників української незалежності на Півдні країни і менш як половину – на Сході. Це сумна ситуація для офіційного Києва, яка свідчить, що частина населення байдужа до ідеї самостійної Української держави, більше того, багатьом на Сході і Півдні нині здається, що життя в складі РФ буде не таким поганим. Звісно, так видається зараз. І до дійсності ці міркування стосунку не мають. Однак російська сторона впевнено використовує це задля шантажу української влади розколом держави, а також для прямого впливу на позицію майбутнього кандидата в президенти України.

Друге. Більша частина населення країни (у тому числі значна частина військових) позбавлена мілітаристських настроїв. Це наслідок кількох взаємозалежних ідей: викорінення образу будь-якого ворога, нав'язування думки про сприятливу геополітичну обстановку та формування впевненості, що Україна знайде захист під парасолькою військово-політичного блоку. Мирні настрої населення – багато в чому сила України, але на тлі цілеспрямованого створення образу ворога в особі українця в сусідній Росії цей факт робить Україну більш вразливою на психологічному рівні.

Третє. Військова організація України в даний час перебуває в стані деградації. Вона має, м'яко кажучи, обмежені можливості для протистояння зовнішній агресії. Але ще гірше те, що військова організація втратила інерцію розвитку – сьогодні навіть три-чотири роки активних інвестицій у нашу армію не зможуть урівняти її за бойовим потенціалом із арміями розвинених країн регіону. Інакше кажучи, у військовому сенсі Україна ще не скоро зможе зробити ставки на збереження незалежності та недоторканності власними силами.

Четверте. Держави, що виступили в 1994 році сторонами – гарантами української незалежності та безпеки, фактично продемонстрували відмову від своїх зобов'язань. Європейські гравці Північноатлантичного Альянсу вже відкрито відмовилися від боротьби за Україну, зробивши вибір на користь збереження рівних відносин із Росією. Про Мюнхенську змову-2 сьогодні і в Європі, і в Україні не говорить тільки ледачий.

Мало того, дипломатична риторика Росії і США виглядає так, ніби вони ведуть сепаратні переговори, і ціна проекту під назвою «Україна» може виявитися значно меншою, ніж можливість полюбовно вирішити завдання нового переділу сфер впливу. З'явилося чимало ознак того, що карта регіону може бути суттєво переформатована і Україна цілком може потрапити під каток, який вкладає асфальт поверх попереднього шару.

П'яте. Ті, хто відносить себе до політичної еліти України, перебувають або в полоні інфантильного нерозуміння рівня загроз, або в стані впливу великої дози російської ін'єкції. Так чи інакше, українські policy makers демонструють неспроможність, наслідком якої стала зовнішньополітична анемія. Не випадково відомий британський експерт Джеймс Шерр недавно нагадав, що «Україна завжди мала слабкі місця, внутрішні поділи». Зрозуміло, частина цих «поділів» і «розмаїття позицій» спричинені підливною роботою Росії на території України. Але приблизно так українська державність була втрачена і 350 років тому, після Руїни. Та й революційні війни 1917–1922 років були програні насамперед через внутрішні чвари. Сьогодні ситуацію погіршує відсутність загальнонаціональної ідеї, яка могла б стати основним чинником розвитку нації.

Згадані вище «вихідні позиції» аргументують потрапляння України в зону підвищеного ризику. Більше того, світова економічна криза, загострення екологічних, демографічних, енергетичних та етико-моральних проблем сучасного людства, що завели цивілізацію в дискусійний глухий кут, стимулюють агресивну поведінку. До речі, експерти вже давно сурмлять про те, що активне нарощування низкою країн військових м'язів (протягом

останніх п'яти років зафіксовано збільшення витрат на військовий комплекс та переозброєння у майже 70 % держав планети) має у своїй основі підсвідоме прагнення розрубати світовий гордіїв вузол, як і раніше, – мечем.

Чого хоче Росія?

Чинник російської загрози став для України домінуючим. Не слід дивуватися, що імперські апетити Москви зростають у міру ослаблення здатності Києва управляти державою. Якщо після невдалого «тузлинського тестування» господарі Кремля надовго вгамували свої амбіції, то успішний зрив 2008 року планів українського походу в НАТО вкупі з воєнною перемогою у Грузії створили передумови для подальшого наступу на Україну.

На даний момент Москва домоглася офіційно підтвердженої відмови Брюсселя «надавати Україні військову допомогу та допомогу в забезпеченні безпеки», «упевненого» мовчання Німеччини і Франції при втручанні у справи України. Як зазначалося, на черзі відступництво Сполучених Штатів, про що свідчить зміна позицій навіть в експертній спільноті. Якщо ще на початку року Стівен Пайфер радив керівництву США активно підтримувати Україну і протидіяти тиску Росії, то вже наприкінці літа Збігнев Бжезінський запропонував розширити співробітництво НАТО з ОДКБ – на тлі обережного ставлення до України та Грузії.

Після низки напівофіційних заяв про те, що ЧФ РФ дислокуватиметься на території України і після 2017 року та ревізії російського Федерального закону «Про оборону» із легітимацією застосування збройних сил РФ за межами території Росії, спостерігачі відзначили й можливість прямої воєнної загрози з боку РФ.

Однак слід звернути увагу на те, що на цьому тлі уживаються дві абсолютно протилежні риторики стосовно України з боку Російської Федерації. Не можна не помітити, що В. Путін із Д. Медведевим затіяли стару веселу гру в доброго і злого поліцейських. З одного боку, відмова від співробітництва з нинішнім президентом України, відкрита війна на дипломатичному фронті, заяви про те, що «Малоросія» є частиною Росії, а з іншого – демонстрація лояльності до конкретного претендента на лідерство в Україні.

Не варто думати, що рішення-компроміси щодо газу та літакобудування – безоплатні поступки. Це сигнали, подвійно вигідні російській стороні. Зміна зовнішньополітичного курсу в бік РФ зі сформованими васальними настроями нових українських лідерів є для Росії значно вигіднішим результатом, ніж фізичне розчленування Української держави. Сильна проросійська Україна Москві значно цікавіша за слабкі осколки з одержимими, хоч і нечисленними антиросійськими групами фанатиків. В експертній спільноті вже пролунала раціональна думка про те, що, забравши Крим, Москва назавжди втратить Київ. Справді, пряма воєнна агресія, як стверджують теоретики військової справи, здійснюється тоді, коли решту можливостей вичерпано. А для РФ їх аж ніяк не вичерпано. Крім того, є думки, що повний контроль над транзитною Україною та її газотранспортною системою, а водночас і зміцнення на її території потужних інформаційного та військово-технічного плацдармів із максимальним вживленням російського бізнесу в стратегічні, високотехнологічні галузі є кращим за фізичне захоплення територій. Тим більше що васальна Україна – становище перехідне, з якого шлях до складу держави російської не тільки не заборонений, а й істотно спрощений. Отже, сьогодні вже створено передумови для військового втручання, але вони не використовуватимуться доти, доки дієвими залишаються інші важелі.

Саме в силу цих причин не можна виключати суто політичного підґрунтя нагнітання обстановки та свідомого доведення її до точки кипіння – можливості початку воєнного конфлікту в будь-який момент. Для Росії ця ситуація реальна як мінімум із двох причин. По-перше, українська військова організація ослаблена, а, по-друге, населення України, на відміну від російського, ніхто не готує до воєнних дій, не виховує мілітаристських настроїв та образу ворога в особі росіян. Тому боятися превентивного воєнного удару, як і провокації

суто воєнного характеру, з боку України не варто. А на тлі цього, коли нервове напруження сягає межі, раптом з'являється унікальний політик, який несподівано знаходить спільну мову з російськими лідерами і в результаті запобігає війні. Чим не національний герой? У цілому війна, або краще загроза війни – ідеальний механізм маніпуляції, чудово сконструйований важіль впливу Росії на Україну.

Отже, на сьогодні питання російськими лідерами поставлене таким чином: або Україна повинна під час майбутніх президентських виборів отримати лідера – кремлівського васала, котрий управлятиме країною як Малоросією, російською околицею, або буде знайдено приводи для застосування проти України жорстких заходів впливу. Але й тут ідеться не про масштабну агресію, а про дестабілізацію обстановки підконтрольними проросійськими структурами українського походження. Воєнне втручання першого рівня напевне носитиме локальний характер, із наданням українській владі самостійного вибору щодо подальшої ескалації конфлікту. У цьому сенсі майже 3 тис. морських піхотинців ЧФ РФ можуть бути використані Москвою як наживка. І тільки якщо ця наживка спрацює, у хід можуть піти повітряно-десантні дивізії (чотири дивізії ПДВ перебувають у безпосередній близькості від кордонів України і можуть бути оперативно перекинуті повітряним шляхом). І тільки в крайньому разі – ударна зброя. І все ж таки в Москві усвідомлюють, що досягти на території Криму кількісної переваги військ буде непросто. А негативні наслідки навіть локальної військової операції на території півострова і для російської політики (населення орієнтованого на туризм регіону навряд чи буде в захваті від ескалації воєнного конфлікту поблизу турбаз), і для російського бізнесу очевидні.

Оновлена парадигма національної безпеки

Вже років із десять Україна розвивається за хибною парадигмою. Слід визнати, що наша країна повинна вирішити два рівні завдань. Як у горезвісній піраміді Маслоу, держава опустилася на нижній щабель потреб – виживання та забезпечення безпеки. Інакше кажучи, першим завданням для України стає збереження державності як такої. Тільки після вирішення цього питання можна будувати плани розвитку.

Для вирішення завдання першого рівня в Україні залишилося зовсім небагато часу (все ж таки сподіватимемося, що наступний президент України не буде проросійською фігурою). Для держави рівень загрози провокацій із наступним застосуванням військових формувань послідовно зростатиме з наближенням 2017 року із критичною точкою в період наступних президентських виборів. І за відсутності прогресу щодо пролонгації договору про перебування ЧФ РФ у Севастополі, за відсутності підпорядкованого становища України криза відносин може вийти за межі мирних дебатов.

Справді, одним із найважливіших питань стане виведення ЧФ РФ з території України. Ризикнемо припустити, що російська сторона більше розраховує на переписування Конституції України, ніж на міжнародний скандал. Але й останнє не виключено, беручи до уваги вперте неприйняття української державності.

Якщо ґрунтуватися на таких вихідних даних, то сьогоднішні ризики і найближчого майбутнього будуть пов'язані з побудовою правильної формули контролю екстремістських та радикально налаштованих груп українців на Півдні і Південному Сході країни. З огляду на те, що будь-яка дестабілізація обстановки почнеться саме з виступів українських організацій, необхідно створити умови для швидкої локалізації будь-якого внутрішнього вибуху емоцій, до якого здатні підключитися зовнішні сили. Для цього є сенс уже найближчим часом зосередити до 90 % сил спеціального призначення всіх відомств (СБУ, Міноборони, МВС) у вибухонебезпечних регіонах. Є також сенс збільшити кількість спецназівців у підрозділах і звільнити їх від невластивих функцій (таких, наприклад, як охорона «Альфою» СБУ народних депутатів).

Про методіку відродження військового потенціалу говорилося занадто багато, щоб іще раз повторювати. Підкреслити слід тільки одне: настав час забути про інтереси ОПК і

подбати про системи озброєння, здатні забезпечити запобігання агресії. І ще раз зазначити, що за будь-яких зусиль армія України в найближчі три-п'ять років буде беззахисною.

Саме тому Україні потрібні гарантії іншого типу й іншого формату. Якщо ні Росія, ні США не мають наміру виступати в такій ролі, то необхідно шукати «третю силу», котра була б зацікавлена в стабільному розвитку України. Хай як парадоксально це звучить, але таким потенційним гарантом міг би виступити Китай. Який інтерес Китаю? Безперечно, військово-технологічний. Україна могла б стати технологічним донором для Китаю і під прикриттям його сили допомогти КНР. А заодно й розвинути власні можливості, здатні настрахати будь-якого агресора. Зрозуміло, ця ідея потребує детальної проробки та переговорів із китайською стороною. Але вона все ж таки видається кращою за очікування військового конфлікту із сусідом або постановки на якір корабля під назвою «Україна».

Великий сусід визначився. Що Україні робити далі?

Володимир Горбулін, Олександр Литвиненко

18 вересня 2009 р

https://gazeta.dt.ua/POLITICS/velikiy_susid_viznachivsya_scho_ukrayin_i_robiti_dali.html

*Расплясались, разгулялись бесы
По России вдоль и поперек –
Рвет и крутит снежные завесы
Выстуженный Северовосток.*
М.Волошин

Російська Федерація – стратегічний партнер України, найважливіша країна з точки зору нашого економічного розвитку, ключовий безпековий гравець в Євразії. Зрештою, колишня метрополія, з якою Україну пов'язує величезна кількість культурних, гуманітарних, інформаційних, людських, історичних та інших зв'язків. Від розвитку відносин із РФ без перебільшення залежить майбутнє України, її спроможність забезпечити свій суверенітет і територіальну цілісність, суспільний розвиток, загалом виживання як незалежної держави і сучасного соціуму.

Загальна ситуація в РФ

Російська Федерація переживає критично складний період своєї історії. Донині, через 18 років після розпаду СРСР, російським елітам і суспільству не вдалося трансформувати свою ідентичність і забезпечити перехід федерації на шлях стабільного поступального розвитку. Реалізований протягом 1991–1999 років стратегічний курс на всебічну лібералізацію суспільного життя Росії та приєднання до глобального Заходу як одного з мажоритарних гравців зазнав нищівної поразки на межі століть. Російська Федерація у 1998–1999 роках впритул наблизилася до усезагального колапсу.

Успішно подолавши на початку 2000-х років загрози швидкого розпаду держави та неконтрольовані процеси соціальної деградації, чинне керівництво РФ, уособлене прем'єр-міністром Росії В.Путіним, при цьому пожертвувало перспективами системної суспільної модернізації, а отже, майбутнім країни. Власне, вп'яте чи вшосте в російській історії не вдалося розірвати порочне коло реформ/контрреформ. Зробивши ще на самому початку свого правління у 2000 році ставку на відновлення авторитарної керованості (створення федеральних округів, скасування виборності губернаторів тощо), В.Путін послідовно дотримувався цієї логіки у своїй подальшій діяльності.

Цей вибір уже у 2000 році призвів до спочатку часткової, а згодом дедалі повнішої інкорпорації елементів радянської символіки та ідентичності у державну російську ідеологію. Віхами цього стали відновлення старого радянського гімну (2000 рік), проголошення неоімперського курсу (модель енергетичної наддержави, 2003 рік), квазіізоляціонізм і шпигунська істерія (2005–2007 роки), керована конфронтація зі США (Мюнхенська промова, 2007 рік), проголошення пострадянського регіону зоною привілейованих інтересів РФ (2008 рік), фактична реабілітація Й.Сталіна (2007–2009 роки).

Такі зміни не залишилися суто ідеологічними декораціями. Прихід до влади В.Путіна збігся з досить тривалим періодом високих цін на енергоносії, які зросли за вісім років більш як у десять разів. За окремими оцінками, за ці роки Росія додатково одержала понад 1,5 трлн дол. Протягом цього часу Російська Федерація в економічній площині слідувала класичним курсом авторитарної нафтодобувної країни. Отримані надприбутки від продажу енергоносіїв або проїдалися, або нагромаджувалися у золотовалютних резервах. На основі енергоресурсної моделі вдалося збільшити ВВП більш як учетверо – з приблизно 350 млрд дол. у 2000 році до 1400 млрд у 2008-му та нагромадити понад 500 млрд дол. резервів.

Завдяки цьому Кремль мав необхідні ресурси для реалізації активного внутрішньо- і зовнішньополітичного курсу. В цей період Москві вдавалося забезпечити послідовне і доволі швидке зростання рівня життя більшості росіян. На такому тлі заходи з обмеження громадських свобод здійснювалися доволі безболісно.

Протягом першої президентської каденції В.Путіну вдалося забезпечити морально-політичну єдність широких кіл населення Російської Федерації та масову підтримку фактично будь-якого зовнішньополітичного курсу держави. Насамперед ще на початку 2000-х років шляхом створення державної партії «Єдина Росія» була де-факто ліквідована конкурентність у політичній системі. Тоді ж було відновлено щільний контроль над електронними засобами масової інформації, насамперед над телебаченням. Із середини 2000-х здійснюється комплексна програма ідеологічної індоктринації населення міфами «Великої перемоги», історичної виправданості та вікової тяглості імперського характеру російської державності, героїв-чекістів тощо.

Також Кремлю вдалося нейтралізувати можливі прояви невдоволення в середовищі російських еліт. Цьому сприяли вичавлення з Росії Б.Березовського та В.Гусинського, багато у чому політично вмотивований процес над М.Ходорковським і знищення «ЮКОСу». Ці заходи забезпечили підпорядковане становище щодо Кремля і деполітизацію великого російського бізнесу.

Масштабне відтворення за нових умов системи політичного шпигування (Служба захисту конституційного ладу і боротьби з тероризмом ФСБ та центри боротьби з екстремізмом «Э» МВС) та відповідна корекція кримінального законодавства у 2008–2009 роках заклали підґрунтя для можливих політичних репресій.

«Тандемократія», фактичне співправління президента РФ Д.Медведєва і прем'єр-міністра РФ В.Путіна, що розпочалося після формальної передачі влади у травні 2008 року, протягом більш як півторарічного існування довело свою певну ефективність попри наростання конфліктності у відносинах лідерів і насамперед їхніх команд. Проте навіть розгортання такого протистояння, швидше за все, не приведе до кардинальної корекції зовнішньополітичного курсу.

У зовнішній політиці принаймні з 2003–2004 років В.Путін діяв відповідно до формули «бути над країнами СНД, поряд з ЄС і обережно проти США». Такий курс реалізовувався досить послідовно і передбачувано. В результаті Москві вдалося розвинути відносини з ЄС, насамперед з Німеччиною, та зіпсувати зі США (контрольовано) і більшістю пострадянських країн і країн Центрально-Східної Європи (неконтрольовано). При цьому російські еліти залишалися міцно інтегрованими в західний соціальний простір.

Прихід до влади у Вашингтоні адміністрації Б.Обами та проголошене ним перезавантаження відносин відкрили можливості для пом'якшення двосторонніх відносин.

Кремль не тільки оголосив СНД зоною своїх привілейованих інтересів, а й переконливо

довів обмеженість потенціалу та волі країн ЄС і США до втручання на прикладі того ж таки серпневого збройного конфлікту з Тбілісі. Москві вдалося інституалізувати своє домінування на території СНД шляхом створення інтеграційного об'єднання ЄврАзЕС, а також підтримання військово-політичної ОДКБ. Продовжила своє існування і створена при Б.Єльцині Союзна держава Росії та Білорусі. Хоча формально ці об'єднання функціонують, досягти реального підпорядкування внутрішньої і зовнішньої політики їх учасників Кремлю не вдається, що засвідчила обережно-прогрузинська реакція країн СНД на російсько-грузинський конфлікт 2008 року.

Відносини з КНР характеризувалися прагненням Росії до утворення військово-політичного союзу та доволі прохолодним ставленням до цього з боку Пекіна, який прагнув отримати тактичні вигоди. Зокрема Шанхайська організація співробітництва, яка розглядалася у Москві як зародок антиамериканського союзу, насправді стала інструментом проникнення Китаю в Центральну Азію.

Відносини з радикальними антиамериканськими режимами на кшталт Північної Кореї, Ірану, Венесуели давали можливість говорити про наявність певного «антизахідного фронту» і водночас не давали відчутних політичних і тим більш економічних дивідендів. Навпаки, прихильність «друзів» коштувала мільярди доларів кредитів.

Таким чином до осені 2008 року, коли світова фінансово-економічна криза позначилася на ситуації в Росії, Кремлю вдалося забезпечити стабільність ситуації всередині країни та значно активізувати зовнішню політику. Отже, курс В.Путіна у середньостроковій перспективі довів свою ефективність, а сам російський керівник уже посів чільне місце у галереї правителів Росії поряд із Миколою І, Олександром III і Л.Брежнєвим. Чинний прем'єр-міністр РФ, як і його великі попередники, не розв'язав російських проблем, але загнав їх углиб російського життя, підживлюючи ґрунт не тільки для зовнішньополітичних тріумфів, а й для нових «смуток».

Негативні тенденції

Світова фінансово-економічна криза і події, з нею пов'язані, засвідчили певну вичерпаність обраної моделі суспільного розвитку. Висока корумпованість державного апарату РФ вкрай ускладнила здійснення програм інфраструктурного розвитку та переведення економіки на інноваційні рейки. Яскравим свідченням тривалої деградації науково-промислового потенціалу стали проблеми з реалізацією проекту твердопаливного ракетного комплексу морського базування «Булава», а також, за однією з версій, катастрофа на Саяно-Шушенській ГЕС.

Водночас і у внутрішньополітичній площині ситуація не виглядає однозначно позитивно. Йдеться насамперед про регіональний вимір, який для найбільшої у світі за територією країни є ключовим. Згода регіональних еліт на централізацію та скасування федералізму забезпечувалася фактичним невтручанням Кремля у внутрішні справи національних республік, насамперед Північного Кавказу, Татарстану і Башкортостану. Здійснені у 2008–2009 роках спроби відновити керованість ситуації у республіках Поволжя засвідчили недостатність ресурсів у Москві, навіть для призначення керівників місцевих підрозділів органів внутрішніх справ чи Росреєстрації.

Приборкання Північного Кавказу, здійснене у результаті другої чеченської війни 1999–2000 років та передачі влади у Чечні зовнішньо лояльному режиму Рамазана Кадірова змінилося у 2008–2009 роках новою ескалацією насильства у Дагестані та Інгусетії. Фактична вичерпаність арсеналу засобів у відносинах з Північним Кавказом та поступова втрата привабливості Росії в очах як населення, так і еліт цих республік робить імовірним у середньостроковій (10–15 років) перспективі вихід Росії з Кавказу. Тим більше що федеральні сили на Північному Кавказі багато в чому перетворилися на одного з впливових гравців, що радше свідчить не про бажання досягти декларованих цілей стабілізації, а про прагнення власного збагачення.

Триваюче скорочення російського населення в Сибіру і на Далекому Сході, що супроводжується потужною китайською міграцією, у тій же середньостроковій (10–15 років) перспективі створює певні умови для відпадання від РФ принаймні частини зауральських територій.

Мають місце складні демографічні проблеми. Триває швидке (понад 1 млн. на рік) скорочення населення РФ, погіршення його здоров'я. На користь мусульманських народів зменшується частка слов'янської складової у загальній кількості росіян. При цьому знижується освіченість суспільства, менш швидкими темпами, ніж у 1990-х, але деградує соціальна інфраструктура. Протягом десятиріччя свідомо руйнуються політичні і громадянські інститути як у центрі, так і в регіонах.

Не можна казати, що російське керівництво не усвідомлює цих проблем. Останнім свідченням розуміння ситуації стала помірковано ліберальна програмна стаття Д.Медведева в «Газете. ру» від 10.09.2009 р. Проте є ще більше ознак того, що описаний комплекс складно розв'язуваних проблем разом з ідеологічним вакуумом, що утворився після банкрутства російського лібералізму, змушує Кремль зробити надзвичайно небезпечну і ризиковану ставку на російський імперіалістичний шовінізм та роздмухування мілітаристського психозу. Ідеологічною основою Російської держави виступає міф «Великої перемоги», відчуття прямої спадковості сучасної РФ від сталінського СРСР, завуальовано імперська концепція триєдиного російського народу (велико-, мало- і білоруси), ксенофобський комплекс ворожості щодо Заходу, уособленого в США, а також сприйняття Росії як обложеної фортеці, яке має ще ранньомодерні історичні корені.

При цьому В.Путін та його команда сподіваються втримати керованість процесами і не втягнутися у від початку програшне нове видання Холодної війни з США. Не слід забувати і про глибоку інтегрованість російських еліт у глобальні, насамперед західні, соціальні мережі та інституції.

Загалом-то Росія поки що не прагне відновлення глобальних позицій, а концентрується на вирішенні невідкладних питань, переважно регіонального характеру. Ключовим із зовнішньополітичних завдань слід вважати приборкання Києва.

Підпорядкування України, або принаймні її південно-східної частини, Кремлю має істотно поліпшити ситуацію в РФ. Зокрема, пом'якшити демографічні проблеми, забезпечити надійний транзит енергоносіїв до Європи, значно збільшити економічний потенціал, насамперед у машинобудуванні (у тому числі військовому), сільському господарстві, унеможливити отримання США територіального плацдарму у безпосередній близькості від Москви та інших ключових районів федерації, нейтралізувати потенційну ідеологічну загрозу авторитарному режимові (успішна демократична Україна) тощо.

Власне, йдеться про те, що агресивна політика Кремля щодо України викликана не діями Києва, а потребами Росії, як їх усвідомлює нинішнє керівництво держави. Тобто навіть кардинальна зміна Україною політичного курсу не призведе до істотної корекції російської політики та не відмінить уже визначених цілей. Також у Кремлі усвідомлюють, що історичне «вікно можливостей» щодо України для Москви доволі коротке і може зачинитися вже десь після 2015 року, після становлення нового покоління українських еліт.

Також не виключений варіант, що фактична байдужість США, Великобританії та інших країн ЄС до Східно-Центральної Європи, що уможливило використання Москвою різних, у тому числі і брутальних засобів, вже за два-три роки зміниться на більш прискіпливу увагу. Отже, «наступ на Київ» розгорнеться вже найближчим часом і буде рішучим та безпощадним.

Російська політика щодо України

Розглядаючи російську політику щодо України, слід виходити з таких основних моментів. По-перше, на офіційному, в тому числі найвищому рівні РФ неодноразово підкреслювала свою безумовну відданість підписаним угодам і глибоку повагу до чинних,

юридично оформлених і визнаних Росією кордонів України. Водночас Концепція зовнішньої політики РФ і Стратегія національної безпеки РФ містять чіткі формулювання щодо російських інтересів в Україні. Ідеться насамперед про недопущення вступу Києва до НАТО, «захист інтересів російськомовного населення» тощо, тобто про збереження України у сфері впливу «привілейованих інтересів» Росії.

По-друге, сучасна російська держава як в юридичному, так і в ідеологічному та інституційному вимірах є прямим спадкоємцем СРСР. Насамперед ідеться про сферу реалізації зовнішньополітичної та безпекової функцій держави, тобто про системи Міністерства закордонних справ, Збройних сил і спецслужб (ФСБ, СВР і ГРУ ЗС РФ). Причому спадкоємство усвідомлюється, а нерідко і підкреслюється навіть на офіційному рівні.

Ключовою особливістю такого державного спадкоємства є збереження інституційної пам'яті, в тому числі механізмів вироблення і прийняття рішень, зокрема стратегічних. Жодним чином не йдеться про незмінність цілей і засобів політики, швидше про певну спорідненість і спадковість матриць мислення, картини світу і стилю прийняття рішень. Безумовно, сучасне керівництво РФ не є прямим продовжувачем справи Й.Сталіна, проте історичний спадок тяжіє над господарями Кремля і Старої площі.

За висновками російського історика О.Зубкової, наприкінці 1930-х років Й.Сталін усвідомлював лише стратегічну мету своєї політики – встановлення повного контролю над Литвою, Латвією та Естонією. Детального плану політичних, економічних, військових та інших заходів і навіть розробленої стратегії, як засвідчують архіви, не було. Натомість «усе творилося на ходу», рішення приймалися *ad hoc*, згідно з обстановкою. Причому кожен наступний крок уможлиблювався слабкістю опонента: там, де радянська політика стикалася з серйозним спротивом, шукали інших шляхів і механізмів.

І сьогодні з високою ймовірністю можна припускати, що якоїсь чіткої, ясно сформульованої програми дій стосовно України загалом Кремль не має. Визначено (хоча, можливо, не в усьому усвідомлено) лише головні завдання, напрями та арсенал інструментів, що застосовуються. Рішення ж тактичного та оперативного рівнів ухвалюються відповідно до ситуації.

По-третє, зазначене, втім, не виключає наявності далекоюсяжної мети та цілеспрямованої, особливо в ретроспективі, політики. Ймовірно, таке стратегічне бачення було остаточно сформульоване і затверджене на закритому спільному засіданні Ради безпеки і Державної ради РФ 25 грудня 2008 року. Певне уявлення про неї можуть дати серпнева заява президента РФ Д.Медведева і близький за змістом розгорнутий виступ депутата Державної Думи РФ К.Затуліна у травні 2009 року. Ідеться фактично про ультиматум, що збереження територіальної цілісності України зумовлюється її переходом до «особливих відносин» з РФ, а фактично – до російського протекторату над слабкою Україною. Мова не про розроблений план дій, а саме про стратегічні цілі та завдання, напрями і пріоритети. Поточні конкретні дії Москви визначатимуться перебігом ситуації і насамперед реакцією України.

По-четверте, досвід майже 20-річних відносин з незалежною Україною переконав Кремль у невисокій ефективності непрямого контролю через так звані проросійські еліти. Прийшовши до влади, всі «проросійські політики» відразу змінювали свою орієнтацію і більш-менш активно здійснювали проукраїнський, або, що за нинішніх умов практично тотожно, прозахідний курс.

Отже, не виключено, що встановлення протекторату може розглядатися лише як перехідний етап для подальшого територіального розділу України, ймовірно на три частини, за моделлю, оприлюдненою, швидше за все, російською розвідкою в італійському геополітичному журналі *Limes*. Ідеться про пряме включення Півдня і Сходу України до складу РФ, створення маріонеткового уряду на теренах Центральної України та відмежування від Західної як основного «порушника спокою».

По-п'яте, в сучасних російських правлячих колах, як завжди і будь-де, присутні «партія

війни» («яструби») і «партія миру» («голуби»). Небажання української сторони працювати з Росією, недостатня ефективність і цілеспрямованість державної політики, а подекуди й відверта непрофесійність, дитяча емоційність, хоч би якими глибоко патріотичними гаслами їх прикривали, грають на посилення позицій російської «партії війни». Водночас багато проблем у двосторонніх відносинах є наслідком помилкової комунікації, слабкості та недієвості механізмів діалогу та узгодження позицій.

Протягом кількох років, принаймні з 2006 року, для реалізації цілей РФ щодо України застосовується комплексний підхід, який передбачає використання наявних важелів впливу в енергетичній, економічній, суспільно-політичній та гуманітарно-інформаційній сферах нашої держави. Крім того, особливу увагу російська сторона приділяє так званому кримському напрямку.

Офіційна Москва вдається до жорсткої політики тиску з допомогою енергетичних важелів, насамперед у газовому секторі, застосовуючи свої чималі можливості ключового постачальника енергоносіїв до України. Яскравим прикладом такого тиску стали широко відомі події «газових війн» 2005–2006 та 2008–2009 років.

Однією з ключових складових комплексу дій Москви є «політична війна» проти нашої країни, яка реалізується зокрема через активізацію проросійських громадсько-політичних структур в Україні, у тому числі парамілітарних козачих формувань, навколоцерковних об'єднань (різноманітних православних братств), а також проросійських об'єднань у середовищі етнічних меншин.

Дедалі агресивнішої тональності набувають спеціальні інформаційно-психологічні операції проти України, які здійснюються Москвою через підконтрольні мас-медіа. Для дестабілізації українського суспільства і держави спецпропагандисти активно спекулюють на проблемах реалізації гуманітарних і політичних прав російської етнічної та російськомовної спільнот в Україні. Простежуються спроби дискредитації політичного курсу та особистостей керівництва України. Підтримуються і посилюються антизахідні й антинатовські стереотипи, сформовані в основному ще за часів СРСР. Роздмухуються випадки ксенофобських провокацій. Відбувається послідовна компрометація політики держави щодо відновлення історичної пам'яті та справедливості.

Економічна експансія РФ відбувається шляхом розширення присутності в українській економіці російських фінансово-промислових груп. Такі дії російських бізнес-структур підтримуються можливостями держави. При цьому провідними напрямками такої експансії є базові інфраструктурні галузі економіки України. Чільне місце серед них посідають фінансова сфера (кредитно-банківські і страхові установи); телекомунікаційна галузь, насамперед мобільний зв'язок; паливно-енергетичний сектор; транспортна інфраструктура; суднобудування, енергомашинобудування; медіа-сфера.

Основним полігоном для відпрацювання політики Кремля щодо України є Крим. Шляхом створення зони контрольованої нестабільності Москва прагне забезпечити вирішальний вплив на перебіг подій на півострові і отримати потужний важіль впливу на політику Києва.

Важливе, хоча далеко не основне місце у здійсненні такого впливу надається російським спецслужбам. Водночас до координованої системи тиску на Україну залучаються як державні, так і неурядові структури, у тому числі бізнес і різноманітні громадські організації.

Приблизно з кінця осені 2008 року Кремль розгорнув новий оперативний напрям, спрямований на остаточну дискредитацію українських еліт як «прозахідних запродавців», на внесення розбрату між ними і начебто російсько-орієнтованим населенням. Підґрунтям для такої стратегії є вже згадана концепція триєдиного російського народу. Для її реалізації останнім часом здійснюється активна пропагандистська кампанія, створюються спеціальні громадсько-політичні організації.

У разі неефективності інших методів, зокрема незгідливості нового президента України, якого буде обрано на всенародних виборах 17 січня 2010 року, не можна повністю

виключити і застосування прямих силових засобів.

Українська політика щодо Російської Федерації

За цих умов реалізація національних інтересів і саме виживання Української держави в нинішніх кордонах потребуватиме невідкладного здійснення комплексу заходів. При цьому слід виходити з розуміння того, що за нинішніх умов розвиток відносин із РФ не може вважатися виключно завданням дипломатії, а вимагатиме скоординованих зусиль усього державного апарату, причому не лише на зовнішньополітичному, а й на інших напрямках державної політики. Також не можна обмежуватися державними чинниками, потрібно забезпечити активніше залучення можливостей українських промислово-фінансових груп (ПФГ) та неурядових організацій.

1. Насамперед забезпечення конституційних прав і свобод громадян України має стати змістом державної політики не лише на рівні гучних декларацій, а в реальності. При цьому ключову роль тут має відіграти реформована судова система, що повинна на основі верховенства права гарантувати права і законні інтереси громадян. Потрібно негайно відновити політичну стабільність на основі елітного і суспільного консенсусу щодо європейського шляху розвитку України. Політична конкуренція не має набувати руйнівних форм і загрожувати безпеці держави. Україна має нарешті вилікувати небезпечний комплекс віктимної поведінки. На такій основі необхідно відновити ефективність державної влади.

Отже, слід, по-перше, подолати багатополісність виконавчої влади. Цього можна досягти двома шляхами. Перший – це прийняття нової Конституції України, яка впроваджувала б або президентську, або прем'єрську форму правління. Другий – скасування Конституційним судом після президентських виборів політреформи грудня 2004 року на основі доведених фактів порушення процедури при її ухваленні Верховною Радою. Вважаємо, що ліпшим і правильнішим був би перший шлях, а реалістичнішим і простішим виглядає другий.

По-друге, слід подолати політичний принцип призначення на посади в виконавчій владі. Основним критерієм для призначення державних службовців має бути їх професіоналізм, репутація та відданість інтересам держави, а не належність до певної політичної сили. Нарешті мають бути розділені адміністративні та політичні посади.

По-третє, необхідно значно знизити рівень корумпованості державного апарату. Для цього слід здійснити дерегуляцію економіки, ухвалити та забезпечити застосування вже розробленого антикорупційного законодавства, забезпечити антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів, а також, останнє, але не за значущістю, слід посилити поліційну складову боротьби з корупцією, зокрема провівши кілька показових судових процесів.

По-четверте, слід реформувати Збройні сили виходячи з умов невступу України протягом найближчих п'яти років до НАТО, а також із завдання неприйнятної шкоди можливому агресору, насамперед в асиметричний спосіб. При цьому слід виходити з неможливості різкого збільшення фінансування оборонного бюджету. Отже, слід забезпечити кардинальне скорочення ЗС без втрати потенціалу для розгортання на їх основі повноцінної армії, сконцентрувавши наявні матеріально-фінансові, кадрові та інтелектуальні ресурси на двох-трьох основних напрямках. Практику ж проведення парадів до Дня незалежності, важливих для патріотичного виховання, слід доповнити, а може, й на певний період замінити проведенням військових навчань у регіонах України.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.